

**BANOVI JOVIĆI (1910. - 1937.).
OPIS SELJAČKE OBITELJSKE ZADRUGE
U RAVNIM KOTARIMA***

GRADA

TRPIMIR VEDRIŠ
10000 Zagreb, Gorice 69

UDK 392.3
Prihvaćeno: 01. 12. 2003.

Autor u ovom radu donosi opis zadruge Banovih Jovića, koji predstavlja rezultat terenskog istraživanja u selu Jovići u Ravnim Kotarima tijekom 2000. - 2003. godine. Cilj istraživanja bio je rekonstruirati strukturu, funkcioniranje i svakodnevni život obiteljske zadruge Banovih u razdoblju u kojem je većina obitelji u okolici već bila podijeljena. Predstavljajući rezultate svojeg istraživanja u obliku izvorne građe bez pretenzija detaljnijoj analizi, autor naglašava nekoliko elemenata bitnih za održavanje zadruge. Dobra početna materijalna situacija, očuvanost muškaraca tijekom Prvog svjetskog rata i španjolske groznice, značenje inovacija i osobnog autoriteta poglavara zadruge kao i dobri međuljudski odnosi među članovima predstavljaju osnovne razloge očuvanja zadruge. S druge strane, porast broja članova, tehnička nemogućnost njihovog suživota, porast važnosti osobnog vlasništva kao i (ne samo na simboličkoj razini) Banova smrt dovele su do podjele zadruge u ljeto 1937. godine.

UVOD

Čini se da danas u hrvatskoj etnologiji ne postoji preveliki interes za prikupljanje građe ovakve vrste. Razlozi su za to raznovrsni i nema smisla ovdje se njima baviti. S obzirom na ovakvu situaciju, malo je vjerojatno da će zamišljeni treći dio zbirke *Seljačke obiteljske zadruge: izvorna građa za 19. i 20. st.*, ikada biti izdan. No upravo je takva zamisao o prikupljanju izvorne

* Istraživanje je poduzeto na poticaj prof. Jasne Andrić kojoj se zahvaljujem na pomoći i kritičkim primjedbama. Također se zahvaljujem svima koji su mi u ovome istraživanju na različite nacine pomogli. Rajku i Lenki Veršić zahvaljujem na gostoprimstvu i smještaju u njihovom domu u Jovićima. Kristijanu Joviću zahvaljujem na nabavljanju zemljovida iz katastra, Josipu Joviću na skici obiteljske genealogije, Gojku i Mariji Jović zahvaljujem na pomoći i gostoljubivosti, a Domagoju na uvijek ugodnom društvu. Krsti i Mariji Jović od srca zahvaljujem na zimskim večerima provedenim u toploj kuhinji i ljetnim podnevima u sjeni njihova kostela.

građe (kao i konkretna inspiracija nastala čitanjem drugog sveska navedene publikacije), potaknula ovo istraživanje. Činjenica da još uvijek nema mnogo podataka o zadrugama u Ravnim Kotarima ne može se opravdati nemogućnošću da se ovakvo istraživanje provede. Oblik obiteljskog suživota za koji je uglavnom prihvaćen naziv *seljačka obiteljska zadruga* danas se može naći vrlo rijetko i tek izuzetno (pogotovo u raskošnom obliku kakav je primjer Banovih Jovića), no činjenica da još uvijek žive ljudi koji su odrasli u takvim zajednicama otvara mogućnost da se takvo istraživanje provede.

Postavlja se pitanje ima li smisla još uvijek prikupljati i objavljevati ovakvu građu? Istina je da već postoji velik broj opisa obiteljskih seljačkih zadruga različite kvalitete i ozbiljnosti. Mnogi od tih opisa bili su i sami analizirani rezultirajući vrlo zanimljivim opažanjima, no ne može se reći da se tim istraživanjima nema što dodati.¹ Postojanje većeg broja primjera predstavlja, barem teoretski, mogućnost dobivanja relevantnijih rezultata i kvalitetnijih zaključaka. Zadruga je pojava koja se sve rjeđe može istraživati na terenu, a etnografska literatura koja se njome bavi i sama se nerijetko smatra promašenom i beskorisnom. Bez obzira na zazor koji vlada prema prikupljanju građe koja se odnosi na prošlost, činjenica jest da neke pojave zaista više ne postoje ili pak uskoro neće postojati. Nađe li se netko od istraživača tko teme poput zadruge smatra dovoljno interesantnima da se njima bavi, još uvijek ima priliku to učiniti. Iako je potpora za ovo istraživanje došla od prof. Andrić (koja je ujedno i sama izrazila zainteresiranost za rezultate), konkretno ispitivanje na terenu započelo je na neki način slučajno i sa sasvim drugačijom svrhom. Namjeravajući istraživati određene teme s područja tzv. duhovne kulture (vjerovanja o vješticama i vukodlacima), otkrio sam da ispitivanje teme poput zadruge (odnosno obiteljskih odnosa) može biti višestruko koristan uvod u bilo kakvo drugo istraživanje i to iz nekoliko razloga: Kao prvo, istraživanje predmeta poput zadruge, rodbinskih odnosa i "dobrih starih vremena" spadaju u kategoriju "hladnih" ili neutralnih tema² koji neće uznemiriti kazivače i predstavlja dobar uvod u istraživanje drugih, osjetljivijih tema.³ Drugi je razlog taj, da je, ukoliko se želi istraživati neku od tema s područja duhovne kulture, vrlo važno poznavati osnovne društvene odnose i kontekst u koji se smještaju bilo vjerovanja, bilo nešto drugo. U malim sredinama poput Jovića, zadruga predstavlja nešto znatno više od obitelji. Fizički ona čini gotovo polovicu sela i predstavlja se kao osnovna identifikacijska grupa "mi" nasuprot ostatku svijeta. U početku zamišljeno istraživanje o vjerovanjima, gotovo da je rezultiralo sastavljanjem monografije o Jovićima. Dio prikupljene

¹ Prije svega mislim ovdje na knjigu D. Rihtman - Auguštin (1984).

² Sasvim proizvoljno upotrebljen termin bez ikakve pretenzije da bude navod ili tehnički izraz.

³ Ovdje podrazumijevam teme poput magije, vjerovanja u nadnaravna bića, spolnosti ili politike.

građe predstavljen je ovdje kao opis zadruge. I na kraju (*the last but not the least*), između redaka navedeni razlog da je još uvijek dobro i korisno prikupljati tradicionalnu etnološku građu, ovdje bih nadopunio sasvim subjektivnim opažanjem da se ono može pretvoriti u izuzetno iskustvo komunikacije sa svijetom drugačijim od onoga u kojem svakodnevno živimo.

Samo istraživanje je izvršeno u nekoliko navrata u razdoblju između ljeta 2000. i jeseni 2003. godine. Prilikom istraživanja korištena je metoda intervjua i to kombiniranjem ciljanih pitanja (prema za tu priliku sastavljenom upitniku) i nevezanog razgovora. Veći dio tema ispitan je u nekoliko navrata što je pokazalo određenu nepostojanost stavova kazivača prema određenim predmetima. Dio takve građe nije unesen u završni opis. Osnovni izvor podataka bili su kazivači Krste Jović (1910.) i njegova žena Marija rod. Jović (1912.) koji su danas među najstarijim ljudima u Jovićima. Uz njih, razgovori su vođeni s više potomaka *Banovih* Jovića različite dobi od kojih navodim samo neke: Krstina sestra Marija (1920.), Krstini sinovi Gojko (1934.) i Miljenko (1945.); Joso, sin Nikole (1920.); Đovakin, sin Jerka (1925.) i dr. Rekonstrukcija izgleda, unutarnje strukture i funkcioniranja zadruge utemeljena je gotovo u cjelini na pripovijedanju Krste i Marije, dok su drugi kazivači poslužili uglavnom radi provjere ili korekcije nekih podataka.

Podaci upotrijebljeni za izradu obiteljskog stabla najvećim dijelom počivaju na usmenoj predaji. Neki od podataka potvrđeni su natpisima na obiteljskim grobovima na groblju u Jovićima. Velik dio godina nije bilo moguće točno saznati iz nekoliko razloga. Prvi je taj da kazivači, iako vrlo dobrog pamćenja, rijetko pamte točne datume ili godine. Drugo, matice krštenih nalaze se na nekoliko mjesta: knjige za razdoblje novije od 1945. godine nalaze se kod župnika u Ražancu, no iz razumljivih razloga nisu u ovom slučaju osobito korisne. Matice krštenih između 1900. i 1945., koje se nalaze u Matičnom uredu u Ražancu, nisu iz tehničkih razloga dovoljno dostupne istraživaču da bi ih mogao na miru proučiti. Konačno matice starije od 1900. godine trebale bi se prema mišljenju matičara nalaziti u Državnom arhivu u Zadru. Prilikom posjete Arhivu dobio sam uputu da knjige potražim u Arhivu Stolnog kaptola sv. Stošije, no kako je Arhiv već neko vrijeme u fazi selidbe i transformacije, do knjiga nisam uspio doći.

Osim nekolicine naslova navedenih na kraju, prilikom istraživanja nisam konzultirao obimniju literaturu. Cilj ovog istraživanja bio je prvenstveno prikupiti građu o životu jedne proširene seljačke obitelji u prvoj polovici 20. st., dakle u razdoblju koje se prema kazivanju živućih sudionika još uvijek može relativno dobro rekonstruirati. Rezultati istraživanja svjesno su prezentirani

kao izvorna građa, bez pretenzija prema ozbiljnoj analizi ili interpretaciji. Nekoliko opažanja o razlozima održavanja zadruge kao i primjedbe o vrstama imovine nametnuli su se sami od sebe.

1. OSNOVNI PODACI

1.1 PREDAJA O DOSELJENJU

Ono što je o doseljenju Jovića sačuvano usmenom predajom djelomično se može potvrditi povijesnim činjenicama. Ovdje ukratko iznosim priču o “dolasku Jovića” kako mi je ispričao kazivač Krste Jović⁴.

Predaja kaže da su Jovići došli brodom “odnekuda s istoka” i iskrkali se u Zadru, “tamo gdje su danas Arbanasi”.⁵ Na brodu su, uz muškarce, bile žene sa djecom i stoka. Kazivač zna da u Arbanasima “još uvijek ima pleme” (Jovići, op.a.). Priča se da se doseljenje dogodilo “prvo Turaka”. Nakon nekog vremena dio se Jovića iz Arbanasa preselio u Ražanac. U Ražancu je živio i čuveni Iveško Jović koji je “obranio grad od Turaka”. Iveško je bio *segdar* Ražanca i priča se da mu je, kao nagradu za pobjedu nad Turcima, “*dužda* nudija što god poželi, zemlje, bilo što, ali on nije ‘tijo nego školjić koji se po njemu zove — Jovića”. Priča se i kako je tijekom te opsade Ražanca “nika baba Nižićka sa zida bacila *ulište* među Turke... i one pčele se razlet’le... svi su se razbižali”. Nakon pobjede, Iveško Jović je uz pomoć drugih “junaka” protjerao Turke i iz Ravnih Kotara, o čemu govori i pjesma:

*Kad Turci Kotare porobiše,
Svete Mande crkvu razoriše.
Iz kaleža rujno vino piše,
Paramentin’ konje pokrivaše.
Al’ da ne biše Iveška Jovića
I delije Bože Pometića,
I ostalih drugih Ražančana,
I dodatni’ jošte Kotarana,
I danas bi turski Kotar bija.⁶*

⁴ Nisam želio detaljnije istraživati povijesnu vrijednost tog kazivanja (što niti nije predmet ovoga rada), no učinilo mi se zgodnim zabilježiti događaje koji u svijesti kazivača predstavljaju “pretpovijest” plemena i njihove obiteljske loze.

⁵ Treba upozoriti na to da, poznavajući rasprostranjenost ovog prezimena kao i različito vrijeme dolaska pojedinih skupina na ovo područje, nije sasvim sigurno radi li se o srodnicima istraživanih Jovića. Ipak, C. F. Bianchi spominje krajem 18. st. župnika Giorgia Jovicha, koji je dodijeljen albanskim doseljenicima iz Antibara, a naseljenim na mjestu *Borge Erizzo* kod *sciloco appellasi Kolovare*. Uz ovoga Bianchi navodi i druge župnike Joviće u Zadarskoj okolici (Bianchi 1877:168,279-281,322-325,331).

⁶ Tu pjesmu pjevao je njegov djed s društvom, no Krste se ne sjeća kako je zvučala melodija. Iako je pjesma sastavljena u klasičnom epskom desetercu koji bi upućivao na guslarsku tradiciju kazivači tvrde da u njihovo vrijeme uz pjevanje nije bilo nikakve instrumentalne pratnje.

Crkva sv. *Mande* koja se spominje u pjesmi jest Crkvice sv. Marije Magdalene u polju ispod današnjeg sela Jovića. Za nju se priča da je vrlo stara, (“sagrađena još prvo Turaka...”) ⁷ i da su je Turci “dva puta rušili”. Krste Jović pripovijeda kako su se Jovići naselili u blizini crkvice tek kad su Turci definitivno protjerani. Kapelicu su obnovili mještani 1893. i Krste se sjeća da su mu kao dječaku pričali kako je “did Jerkan vozija u kolin’, sa volin’, grede... a onda su je pokrili. Grede su doveli iz nike srušene kuće u Garića.”

Predaja o rušenju crkve kaže kako su Turci dojahali baš za vrijeme mise, pa se sav narod razbježao. Svećenik je ostao sam jer nije htio prekinuti službu Božju, a Turci su ga ubili i odsjekli mu glavu. Kasnije je, prema predaji, sahranjen u istoj crkvi. Vjerovalo se da u njegovom grobu uvijek ima vode, i da bi, kad bi se grob otvorio, nastalo nevrijeme. Postoji predaja da je tako bilo sve dok nisu neki kradljivci u grob sakrili ukradenog vola. Nakon što su otvorili grob, nastalo je nevrijeme, no “ti lupeži su to pokvarili”, pa je to ujedno bio i posljednji put da je tako izazvana kiša. Od tada se zbog svetogrđa to više nije nikada ponovilo. Kazivač se sjeća da je u njegovom djetinjstvu još bilo moguće vidjeti kosti u vodi, no tijekom obnove crkvice tridesetih godina, grob je zatvoren kamenom nakon čega se više nije otvarao. ⁸

Predaja dalje kaže da su se, nakon što su Turci napustili Kotare, Jovići raselili. Od četvorice braće, koliko ih je u to vrijeme bilo u Ražancu, jedan je otišao “u Velebit” (i danas ima Jovića oko Starigrada), jedan je ostao u Ražancu, no taj nije imao muške djece, pa su tamo izumrli ⁹. Preostala dvojica braće odselila su se u blizinu Crkvice sv. *Mandaline* na putu prema Posedarju. Od prvoga (bliže crkvi) potječu “zapadni” Jovići, dok je drugi otišao malo dalje prema Posedarju i tamo utemeljio “istočne” Joviće. ¹⁰

Priča o naseljavanju Jovića nakon protjerivanja Turaka možda i odražava određene povijesne događaje, no naravno, ne sasvim precizno. U svijesti kazivača ne postoji naseljeno mjesto koje je postojalo na mjestu današnjih Jovića. Naime, tijekom kasnog srednjeg vijeka na tome je mjestu postojalo

⁷ Crkvicu Marije Magdalene u polju R. Jelić datira u 13-14. st. (Jelić 1974: 147-155).

⁸ Legendu je zabilježio i ražanački župnik Don Vinko Rasol, a sačuvana je u rukopisu *Zemljišna Posjedna knjiga Crkvinarstva Župne Crkve Gospe Ružarice u Ražancu* (biljeg s upisanom 1928. godinom), koja se danas nalazi u Župnom uredu u Ražancu.

⁹ Prema predaji današnji Jovići u Ražancu bili bi potomci nekih od raseljenih Jovića koji su se vratili u Ražanac.

¹⁰ Ova je podjela barem u pojmovnom smislu problematična, jer u članku R. Jelića (objavljenom 1974) spominju se *zapadni, srednji i istočni Jovići*. *Zapadni i istočni Jovići* kazivača odgovaraju posljednjim dvama u Jelićevoj podjeli, dok su njegovi *zapadni* danas sasvim odijeljeni od Jovića. (Simbolički, dobili su svoju zasebnu prometnu oznaku kao Baraći.) Promatrajući prostorno, dvije su skupine kuća zaista jasno razdvojene.

naselje *Čakavci*, koje se u brojnim dokumentima spominje tijekom 15. i 16. st., a nestaje oko sredine 17. stoljeća. *Čakavci* se posljednji puta spominju na zemljovidu iz 1609. godine. Zanimljivo je da je na istom zemljovidu već zabilježeno prezime Jović. Čestica zemlje u zaseoku *Pustojanci* (na prostoru današnje škole i zaseoka Grubani), uz crkvu *Sv. Mandaline* pripadala je “kapetanu Marku Joviću, tj. Iliji sinu Grge”¹¹. Ovaj podatak bi ukazivao na to da su neki Jovići bili prisutni na ovom području već početkom 17. st., no tek bi trebalo istražiti veze između njih i današnjih stanovnika sela. *Čakavci* su vrlo vjerojatno stradali tijekom turskog prodora 1646. godine kad je spaljena i obližnja utvrda u Ražancu, tako da “naseljavanje” iz predaje, vjerojatno, predstavlja povratak Jovića na mjesto nekadašnjih *Čakavaca* u kojima su imali posjede i prije turskog pustošenja.

Današnji Zapadni Jovići sastoje se, prema percepciji kazivača, od dva *roda*: *Banovih* i *Ivićovih*, dok Istočne Joviće čine tri *roda*: *Dujmovi*, *Juranovi* i *Božurovi*. Situacija na terenu pokazala se ipak malo kompliciranijom. U Zapadnim Jovićima postoje, naime barem još dva ogranka: *Šuškovi* i *Dujašovi*. *Banovi* se, zbog bližeg srodstva¹², nisu s njima ženili niti udavali. Uz Joviće u selu danas ima još nekoliko *plemena*. Smatra se da su se među prvima doselili Grubani.¹³ U novije vrijeme (početkom 20. stoljeća), doselili su se k Grubanima i Žunići, Miočići, Stošići, te Kneževići iz Vinjerca, Uzelci iz Radovina, te na kraju Veršići iz Slivnice¹⁴.

1.2 SMJEŠTAJ I SASTAV ZADRUGE

Današnje selo Jovići pripada općini Ražanac, a do poslije Drugog svjetskog rata spadalo je pod općinu Nin i vodilo se kao naselje Ražanac. Selo se proteže uz cestu Ražanac — Posedarje i razdijeljeno je u dvije osnovne skupine kuća. Prvi dio se, zbog svog položaja, obično naziva Zapadni Jovići, a drugi dio Istočni¹⁵. Između ta dva dijela proteže se oko pola kilometra nenaseljene zemlje. Stanovnici Zapadnih Jovića najvećim dijelom pripadaju dvama *rodovima*, a poznati su kao *Banovi* i *Ivićovi*. *Banovi* žive sa sjeverne strane ceste, dakle između ceste i mora, a *Ivićovi* uglavnom s južne, između ceste i polja, iako su se nakon Drugog svj. rata i oni “proširili preko ceste”. Neposredno uz današnju cestu skupljene su stare kuće nekadašnje zadruge *Banovih* Jovića. Najstariji

¹¹ JELIĆ 1974:149.

¹² Kazivači ne znaju u kakvoj su vezi Banovi bili s tima dvama rodovima.

¹³ Grubani ustvari predstavljaju zaselak izdvojen od kompleksa kuća naseljenih Jovićima.

¹⁴ Danas tamo ima i više prezimena, no ovom prilikom se nisam time želio detaljnije baviti.

¹⁵ Nazive koriste i sami mještani koji smatraju da su se izrazi koristili *oduvik*.

zapamćeni Jović ovog *roda* bio je Nikola, koji je živio sredinom 19. stoljeća, a zna se da je imao tri sina (Matu, Šimu i Jerkana), te jednu kćer.

Obiteljska zadruga, čije se postojanje može pouzdano pratiti od Nikole, dijelila se dva puta. Prva podjela uslijedila je nakon Nikoline smrti (o. 1900) i tom se prilikom od braće odvojio najstariji Nikolin sin Šime zvani "Šuško". Kazivač Krste Jović rođen je 1910. i u vrijeme njegova djetinjstva Šuško je "već bija odiljen". Iako se razdvojio, Šime je i nakon toga sa svojom obitelji nastavio živjeti uz *Banove*. Među njima nije isprve bilo velikih razlika samo što se za njega govorilo da se "odilija". Kazivači tvrde da među njima nije bilo nikakvih svađa i da su si međusobno pomagali u raznim poslovima, djeca su se zajedno igrala, no nisu više jeli zajedno, a i dvorišta i kuće bile su naknadno odvojeni zidom.¹⁶

U doba prije druge podjele (1937.) u zadruzi su živjela otprilike 54 člana¹⁷. Tada su zajedno živjeli pripadnici dviju loza:

1) Mate "*Ban*"¹⁸ sa ženom i njihovih petero sinova s obiteljima: Jadre, Jerko, Šime, Ante, Nikola; Marija (udala se u Krnezu)

2) Ivan, sin Banovog pokojnog brata Jerka sa svojom obitelji.

Obitelj *Banovog* brata Šime "Šuška" nije se računala pod zajedničko domaćinstvo iako su, ustvari, živjeli u istom kompleksu zgrada. Ime *Banovi* ostalo je svim njegovim nasljednicima i nakon što su se razdijelili, no vrijeme između dvije podjele (o. 1900. - 1937.) možemo označiti kao stvarno vrijeme postojanja *Banove* zadruge.

Iako opisana obiteljska zajednica po svojem obliku i strukturi odgovara uobičajenom pojmu seljačke zadruge, sami članovi nisu koristili ni taj, ni ikakav sličan naziv. Kazivači spominju naziv *zajednica*, no čini mi se da su ga počeli upotrebljavati tek tijekom mojeg drugog istraživanja. Najčešći naziv koji sami upotrebljavaju jest *kuća* u značenju zajedničkog domaćinstva. Sve nositelje istog prezimena nazivaju *pleme*, a obitelji istog prezimena, no od različitog pretka *rod*. Kad su željeli opisati svoje domaćinstvo članovi zadruge najčešće bi jednostavno rekli da su *Banovi*: "Kad bi ko pita' reklo bi se — *Banovi*".

Kazivači tvrde da među Jovićima nije bio običaj da netko sa strane pristupa zadruzi, "izvan *roda*", osim, naravno djevojaka udajom.¹⁹ Međutim,

¹⁶ *Šuško* je bio najstariji od trojice sinova i po pretpostavljenom redu nasljeđivanja on je trebao preuzeti upravljanje *kućom*. Kazivači ne daju objašnjenje zašto se to nije dogodilo, no neki od mlađih rodaka uz smijeh spominju da je bio *vjetropir*.

¹⁷ Računica različitih kazivača ne slaže se u potpunosti, no radi se o razlici 1-3 osobe.

¹⁸ U daljnjem tekstu navodit ću ga samo kao *Bana*, jer je to jedino ime koje za njega upotrebljavaju kazivači.

¹⁹ Kao izuzetak spominju slučaj nekog Barača, koji je došao iz Lopara na Rabu *pred nikih 150 godina*. Naselio se u Jovićima, zaposlio kao kovač i oženio nekom udovicom, te se po njemu i danas zaseok zove Barači.

daljnja istraživanja pokazala su da su se *Banovima* tijekom vremena povremeno znali pridruživati i drugi srodnici. Možda je najočitiji primjer dviju djevojaka iz roda *Dujaša* koje su roditelji ostavili *Banu* na uzdržavanje, s time da je njihov posjed nakon udaje ostao u vlasništvu *Banovih*.

Prilikom udaje, za djevojke se posebno gledalo tko su i odakle su im roditelji. Smatralo se da je dobro da mlada bude iz Jovića, "da se zna kakva je i čija je". Jovići su se mogli ženiti međusobno unutar *plemena*, no unutar istog *roda* to nije bilo dopušteno. Podaci ukazuju na to da su se *Banovi* najradije ženili i udavali s *Ivićovima*, koji u njihovoj predodžbi čine "drugu polovicu" zapadnih Jovića. Smatralo se da je brak dopušten od 4. koljena pa nadalje. Sve bliže od toga bilo je "grijota" i takav brak bi "Bog pokara". Vjerovalo se da bi djeca mogla biti *nenarodna* (bolesna).

Banovi su "oduvijek" živjeli na istome mjestu i osim muškaraca tijekom sezonskih poslova nije bilo uobičajeno da netko od članova živi izvan zadruge.

2. IMOVINA

Zajednička imovina *Banovih* obuhvaćala je zemlju (oranice, livade, vinogradi, masline, šume i vrtovi), stambene i gospodarske zgrade, oruđe, alat, ribolovni pribor i životinje. Gotovo sva imovina smatrala se zajedničkom, no ipak se vodilo računa o tome tko je i kada kupio određeni komad zemlje. Prilikom raspodjele 1937. godine pokazalo se da je dio zemlje nazvan *starina*, iako smatrana zajedničkom imovinom, trebala biti dijeljena tako da Jerkanov sin Ivan dobije polovicu koja je nekada trebala pripasti njegovom ocu, a petorica *Banovih* sinova zajedno tek drugu polovicu (Jerkan, *Mate-Ban* i *Šime-Šuško* bili su trojica *Nikolinih* sinova, a kako je *Šime-Šuško* uzeo svoj dio *starine* još u podjeli o. 1900., *starina* se 1937. dijelila između Jerkana i Bana tj. njihovih sinova).

2.1 ZAJEDNIČKA IMOVINA

A) ZEMLJA

Zemlja koju su Jovići obrađivali bila je vlasništvo obitelji Vrgada i Barbarić koje su živjele u Zadru. Sva je zemlja pripala zadruzi nakon 1920. kad je u kraljevini SHS provedena agrarna reforma.

Zemlja *Banovih* sastojala se od *starine* i od zemlje koja je kasnije kupovana. Kad se nakon Nikoline smrti zadruga podijelila, *starina* se dijelila među *Nikolinim* sinovima tako da je svaki od trojice dobio 1/3. *Šuško* se odvojio od braće i uzeo svoj dio, a treći brat, Jerkan iako je namjeravao ostati s bratom,

umro je vrlo mlad, a “njegova” je zemlja bila pridružena *Banovoj*. Kasnije, kod druge razdiobe (1937.) postojala je svijest o tome da Jerkanov sin Ivan na neki način ima pravo na dio *starine* koja je trebala pripasti njegovome ocu, no tom prilikom, on je ipak od *starine* dobio jednu šestinu kao i ostali *Banovi* sinovi²⁰. Zemlja koja je kupovana i pridruživana kasnije dijelila se ravnopravno među šestoricom braće, tako da je svaki dobio otprilike *po glavi* 1/6. Danas je dosta teško rekonstruirati razmještaj tih parcela jer je zemlja bila razbacana na više lokacija. Svi su dijelovi imali svoje nazive (*Draška, Crljenica, Pržinka* i dr.), a kako je velik dio zemlje kupovan naknadno od raznih vlasnika, neka su polja bila dosta udaljena od drugih.

Livade, “*kosanice*” nalazile su se u Jovićkom polju, a služile su samo za zimsku prehranu stoke. Mjera za veličinu livade bila je *kosac*, i iznosila je onoliko koliko je odrasli muškarac mogao pokositi u jednom danu. (npr. Ivan je kao svoj dio *kosanica* naslijedio “livadu od 2 *kosca*”).

Najveći je dio zemlje otpadao na oranice. Teško je točno odrediti koliko ih je bilo, no prilikom podjele Krstin otac Ivan naslijedio je kao 1/6 ukupne zemlje otprilike 12 *ha*, od čega je daleko najviše bilo oranica. Na oranicama se uglavnom sijala pšenica, *šilj*, *grah*, *važol*²¹, *čičvarda* i proso. Uzgajalo se također i vrlo mnogo *vrmente* (kukuruz) kao i krumpira.

Vrtovi su se nalazili u blizini kuća i bili su ograđeni zidom. U vrtovima se uzgajalo uglavnom kapulu, luk i kupus, čime su se uglavnom bavile žene.

Voćke su bile dosta rijetke i zasadene uglavnom između i uokolo kuća. Bilo je nešto “žutih i bilih” šljiva koje su ponekad nazivali i “marelice”. Uz krumpir bilo je posađeno i nekoliko stabala trešanja. Oko kuće rasli su *bajami*, jabuke i breskve. Većinu svježeg voća pojela bi djeca, tako da se ništa nije posebno spremalo niti konzerviralo.

Vinogradi su spadali među najvažnije izvore prihoda zadruge. Ukupno je bilo oko 25—30 000 “panjeva” vinograda. Većina vinograda bila je smještena na obronku polja, ispod ceste (“ispod škole i oko kapele”), a manji dio (4000 “panjeva”) nalazio se u blizini Ražanca.

Masline su bile posađene uz vinograde na padini. Za masline se smatralo da nije dobro da su posađene predaleko u polju, jer bi se tamo ili osušile ili smrznule: “sadile se uz kraj, da i” ne uzme “lad — onda nema panja”.

²⁰ O podjeli vidi detaljnije u odlomku *Podjela*.

²¹ *Vážol* je u Jovićima običan *grah* (*Phaseolus vulgaris*), a *grah* neka starija biljka slična slanutki. *Grah* je dosta rasprostranjena u Ravnim Kotarima, a vjerojatno predstavlja divljeg pretka ili rođaka slanutka.

Pogled na Ivanovu kuću s jugoistoka. Snimio T. Vedriš, 2000. godine.

Nekadašnja Ivanova Kuća. Snimio T. Vedriš, 2000. godine.

Banovi su posjedovali i nešto šume, no toga nije bilo mnogo. Vlastitu “šumu” imali su u Slivnici i nešto manji šumarak “u polju”. Glavni izvori drva bile su “šuma” u Slivnici i “državna šuma” koja se nalazila između Jovića i mora. Tu su skupljali drva za potpalu, a po potrebi i rušili stabla. Žandari su tolerirali skupljanje suhog granja, no uzimanje drva iz te šume bio je prekršaj i kažnjivo djelo. Kazivači se sjećaju da su usprkos zabrani ipak “svi uzimali”.

B) ZGRADE

Većina zgrada bila je smještena (gdje se i danas mogu vidjeti) na okupu uz put, današnju cestu na relaciji Paški most (Ražanac) — Posedarje. Osim središnjeg kompleksa, neke zgrade (uglavnom štale) bile su razmještene na još tri mjesta u selu.

Kuće su sve bile sagrađene od kamena i, u razdoblju postojanja *Banove* zadruge, pokrivene *kupom*. Za kuće se reklo da su “izrađene ulipo” tj. bile su prekrivene žbukom što nije bio slučaj sa svim kućama u selu. Mjera za veličinu kuće bila je *pajola* (4 x 4 m), tako da se za npr. Ivanovu kuću reklo da je “sagrađena na 4 *pajole*” (4 x 16 m). Štale i neke gospodarske zgrade (kao i kuće siromašnijih obitelji) bile su pokrivene *poševarom*. Danas se u selu taj način pokrivanja više ne može nigdje vidjeti. Kompleks kuća i gospodarskih zgrada bio je ograđen kamenim zidom visokim oko dva metra. Kompleks se dijelio na “gornji” i “donji” dvor od kojih je svaki imao svoju *kapiju*. *Kapije* su bile nadsvodene lukom, a zatvarale su se masivnim drvenim vratima. Kazivači se ne sjećaju kada su najstarije zgrade izgrađene, no pamte kako se tijekom svake generacije nešto nadozidavalo tako da je moguće rekonstruirati osnovne etape širenja kućanstva.

Još tijekom zajedničkog života članovi zadruge spavali su u odvojenim kućama. Preko dana su uglavnom boravili izvan kuće, a kad bi se okupili radi jela, muškarci su jeli zajedno za velikim stolom u *Banovoj* kući dok su žene i djeca jeli u kuhinji oko ognjišta. Kuhalo se za čitavu zadrugu na jednom ognjištu. Zanimljivo je kako, kao simbolični čin osamostaljivanja jedne obitelji od obitelji, kazivačica Marija posebno pamti večer “kad je mater prvi put vatru naložila”.

Ban je, kao poglavar zadruge, s obitelji živio u najboljoj kući. Tu su prostorije bile namještene znatno bolje nego kod ostalih članova zadruge. Postojala je čak i posebna soba za goste u kojoj je Ban primao posjete. Od namještaja bili su tu kreveti, škrinje za robu i, kao posebno upečatljivi, *kredenc* sa staklom, veliko ogledalo i zidni sat. Prostorije u *Banovoj* kući osvjetljivale su na dva mjesta velike *petrovuljke*. Od navedenog u kućama ostalih članova zadruge bili su samo kreveti i škrinje, a kao rasvjeta, služile su im boce s petrolejem u koje se umetao stijenj. Gorivo za *petrovuljke* se nabavljalo u Ražancu.

U kućama bi se obično grijala samo po jedna soba u kojoj su najčešće spavala djeca. Spavalo bi ih obično po nekoliko (dvoje, pa čak i četvero) na jednom krevetu. U ostalim prostorijama za grijanje su služili *biljci*. Muž i žena su uvijek imali zasebnu sobu. Ako nije bilo moguće da mladi da bračni par ima vlastitu sobu, uredio bi im se odvojeni prostor u nekoj od gospodarskih zgrada.²²

Što se tiče posuđa imali su dosta metalnih lonaca koje su kupovali u Zadru, a isto tako i glinenih ćupova. Na zajedničkom ognjištu uvijek su visjeli veliki lonci, *bronzine* od dvadesetak litara, kao i sitniji pribor za kuhanje.

Na dvorištu nije bilo bunara, niti cisterne uz kuće. Prvu *gusternu* u selu sagradio je kazivač Krste Jović i to tek 1965. godine. Do tada se voda donosila s izvora koji se nalazio s južne strane ceste, na padini prema polju. Vodu su u velikim drvenim kablovima donosile žene na glavi odlazeći po nju i desetak puta dnevno. Za njih je najviše posla bilo kad se prelijevalo i otakalo vino ili kad se pralo rublje. Izvor je ponekad, tijekom ljeta znao davati vrlo malo vode, čak i sasvim presušiti, pa su tada po vodu išli “u polju” gdje je bilo dosta *vrila*. Vodu bi punili u pljosnate bačve *burle*²³ i zatim je na magarcima prenosili do dvorišta.

Kraj “gornje” *kapije* bila je sagrađena velika peć za kruh. To je bila kamena zgrada veličine otprilike 2x3 m, odvojena od ostalih zgrada. Peć danas više ne postoji, dok je zgrada pretvorena u ostavu za drva.

C) ORUĐE I RIBOLOVNI PRIBOR

Banovi su posjedovali dvojica “volovska kola”: manja (koja su vukla četiri vola) i veća (šest volova). Uz kola imali su i *kar* u koji su se uprezali konji. Ta su kola služila samo za vožnju, a vukla su ih “dva velika, lička konja”.

Prvi u čitavoj okolini imali su i željezne plugove, koje je *Ban* nabavio iz Madarske (u to vrijeme, a i dosta kasnije u obližnjoj Slivnici još su orali s drvenim plugovima). Kazivači izričito napominju da se od kada oni znaju nikada nije koristilo ralo već plug (“na jednu stranu bacalo”), pa čak i da su “zaostali” Slivničani koristili isključivo plug. Od početka 20. st. plugovi su se kupovali, a izrađivao ih je i lokalni kovač u Baraćima.

Brane su bile sastavljene od pravokutne konstrukcije, na koju je bilo “upleteno” grabovo granje. Izrađivali su ih sami od “posebnog” drva kojeg su donosili Slivničani. Prilikom brananja na brani je kao teret obično sjedio čovjek.

²² Kazivači se sjećaju da su prvo vrijeme nakon vjenčanja spavali u vinskom podrumu, gdje je za njihove potrebe bio dovučen krevet iz jedne od namještenih soba.

²³ *Burle* (sg. *burla*) je općenit naziv za manje prenosive bačve. Obično su imale zapremninu od 25 do 30 litara.

Od oruđa su koristili: motike, kose, sjekire, srpove— *nazube*, *kosore*, vile— *drene* i dr. Sav je alat izrađivao kovač u Baraćima. Metalne proizvode nisu od kovača kupovali već su ih mijenjali za žitarice, npr. “*polučak vrmente* (kukuruza)”²⁴ ili nešto slično.

U domaćinstvu nisu imali tkalačkih stanova, a tkaninu su kupovali gotovu. Preslice i vretena su nabavljali od *Podgoraca* iz Starigrada i Seline. Većina se robe plela od domaće vune, tako da je u kućama uvijek bilo i dosta igala za pletenje.

Banovi su bili jedni od rijetkih, ako ne i jedini u okolici, koji su se u to vrijeme bavili ribolovom. Ribolovni pribor zadruge sastojao se od čamca, raznih mreža, udica i vrša. Najvažnije su bile tri velike mreže, *popune* sa sitnijim očima koje su bile dugačke do stotinjak metara. Imali su i nekoliko velikih *parangala*, od kojih se svaki sastojao od po 200—400 udica. Osim toga dosta su koristili i vrše, koje su izrađivali od *žuke*, tako da nisu bile pretjerano trajne. Udice su se koristile za ribolov iz čamca i sa obale.

D) ŽIVOTINJE

U doba procvata zadruge *Banovi* su držali dosta stoke i živadi. Imali su dvanaest volova (kupljenih u Lici) koji su služili za vuču i za oranje. Držali su i tri krave, “male, od domaće pasmine”. Telad su znali odvajati za klanje ili za uzgoj volova, tako da su stalno imali pet do šest teladi. Držali su dvije vrste konja: četiri do pet radnih konja za vršenje žita i dva velika konja za vučenje *kara*. Sve su konje jahali, a to su pogotovo voljeli mladići. Držali su i 8 magaraca radi prenošenja vode, gnoja ili sijena kao i drugih transportnih poslova.

Ovce su predstavljale vrlo važan udio u gospodarstvu zadruge. Obično su držali do petstotinjak ovaca. Od njih se dobivalo mlijeko, svi mliječni proizvodi, vuna i meso.

Svinje su se držale radi mesa za velike blagdane. Obično su uzgajali deset do dvanaest svinja, od čega bi se pred Božić zaklalo šest do osam komada. Nazivi za svinje bili su: *nerist*, *krmača*, *gudlići* i *gudac*. Od peradi bilo je najviše kokoši, i nešto manje gusaka i *tuka*. Oko kuće je uvijek bilo nekoliko mačaka i barem po jedan pas za lov.

²⁴ *Polučak* je starija mjera za količinu, a iznosi oko 20 l.

2.2 PRIVATNA IMOVINA

Iako su na početku istraživanja kazivači ustvrdili da je sve bilo zajedničko i da nije bilo osobne imovine, vrlo brzo se pokazalo da nije baš sasvim tako. Moglo bi se reći da su postojala dva glavna oblika privatne svojine. Nazvat ću ih “ženska” i “muška”, jer se razlikuju i po svojem podrijetlu i po sadržaju.

Osnovni oblik privatne svojine jest *prćija*, tj. ono što mlada donosi sa sobom iz roditeljskog doma. Kazivačica Marija Jović kaže: “*prćija* — to je tvoje, vlastito”, a i kasnije potvrđuje da je “tako oduvik bilo — *prćija*, to je ono što je žena donijela”. Uz ono što je mlada sa sobom donijela (škrinja, posteljina i dr.) ona je tijekom vremena vodila i svoje “privatno gospodarstvo”. Svaka je žena imala nekoliko svojih kokoši i pokoju ovcu. I ovce i kokoši bile su pomiješane s ostalima, no točno se znalo koja je čija. Ako bi njezine ovce dobro napredovale, žena je mogla s vremena na vrijeme nešto i kupiti, pa i povećati svoju imovinu. Na taj način, neke su žene znale imati i do desetak vlastitih ovaca. Za uspjeh u uzgoju reklo se “kako je kome išlo u ruku” ili “išlo naprid”. Žene su se na račun toga znale i šaliti, pa kad bi nekoj od njih “slabo išlo” rekle bi joj druge “Kako se ti moliš — slabo moliš!”. Žena je najčešće koristila svojinu, i iz nje dobivenu zaradu, da bi nešto kupila svojima, uglavnom djeci.

Ono što sam nazvao “muškom” svojinom odnosi se na zaradu koju bi pojedini muškarac stekao radeći sezonske poslove izvan sela (npr. u Rijeci, Zadru ili u Americi). Zaradu bi obično predao poglavaru zadruge, no bilo je primjera i da netko nije želio sve predati, nego bi “sebi” kupio komad zemlje, nešto robe ili duhana. Zanimljivo je da su troškove za duhan i slične potrebe pojedini članovi uvijek morali snositi sami. Najbolji primjer za nastanak privatnog imetka je slučaj Jerkanovog sina Ivana koji je u dva navrata bio na radu u SAD-u. Taj slučaj nije i jedini, jer poznato je da je i najstariji *Banov* sin Jerko, zaradivši nešto novaca sa strane, kupio svoj komad zemlje.

Ivan je u dva navrata odlazio u Ameriku. Ne mogavši dobiti nikakav posao, prvi se put se zadržao vrlo kratko. Prilikom drugog odlaska zadržao se čak deset godina (1914.-1924.) i tom prilikom se dosta obogatio. O njegovom boravku kazivači pričaju ovako: “Ivan je bija u Americi, u Donori. Radija je u kamenolomu, pa je posli bija u tvornici, di se mota ona žica, bodljikava. Kad je bija veliki štrajk u Americi, nisu mu dali raditi. On ti vidi što to ide, pa... Odo ja u drugu!” Vrativši se kući, uložio je velik dio novca u kupovinu zemlje. Kupljena se zemlja smatrala zajedničkom i zajednički se obrađivala, no ipak se jasno znalo koji dio je on kupio, što je postalo posebno vidljivo kod podjele. Dok je Ivan bio u Americi, njegova su braća sudjelovala u I. svjetskom ratu, tako da je on, u odnosu na ostale, stekao znatnu ekonomsku prednost, a time i ugled.

To se posebno odrazilo i u odnosu *Bana* prema njemu i njegovoj obitelji. Sam povratak iz Amerike bio je za ostale članove zadruge posebno dojmljiv: “Kad se vratija, sve ji’ je obuka... robu, svakom cipele. Doša je *šuster* iz Starigrad, svakome mirija...!” Nakon Ivanovog povratka počela se graditi i nova kuća, malo izvan kompleksa zajedničkih zgrada, koju će on kasnije i naslijediti. Kazivači kažu da je *Ban* znao da će se nakon njegove smrti braća htjeti podijeliti, pa je želio svakome osigurati smještaj.

3. GOSPODARENJE

3.1 DNEVNI RED

Ustajalo se rano ujutro (“čim svane”), a radilo se čitav dan, bez obzira na vrućinu ili loše vrijeme. Sam polazak u polje nazivao se *krićanje*.

Za doručak se *varila* palenta, koja se jela sa slaninom, zeljem ili mlijekom.

Podnevni obrok se najčešće sastojao od kuhanog krumpira, ribe i sira. Nakon tog objeda radnici bi se odmarali sat — dva, pa bi nastavili s poslom. U to je vrijeme najveći dio ljudi provodio velik dio dana u polju, pa kazivači nostalgично govore o tome kako je tada “polje živo bilo”.

Dok su muškarci bili u polju dio žena je spremao ručak i pekao kruh. Dnevno se peklo po tri do četiri velika kruha *pod cripnjom*.²⁵ Osim tih većih kruhova (koji su se pekli na ognjištu) u peći za kruh pekli su se i manji kruhovi koje su nazivali *torte*.

Nakon 4 sata bila je *užanca*. Tada se jelo ovisno o tome koliko se teško radilo, govorilo se “kad se teže radi, bolje se jede”. Kazivači se sjećaju da su u vrijeme težih poljskih radova žene “u polje” donosile hranu i piće i po tri do četiri puta dnevno.

Večera je bila u vrijeme zalaska sunca, i to je bio “najjači” obrok u danu. Odrasli muškarci su večerali u Banovoj kući za velikim stolom, dok su ih žene posluživale. Muškarci su za stolom jeli iz tanjura, dok su žene i djeca, smještajući se oko ognjišta, jeli iz zajedničke zdjele. Tijekom zime, za večeru se najčešće jeo *grah*. Poslije večere se u toplije doba godine odmah išlo spavati. Zimi, kada nije bilo toliko posla “sidilo se komad noći, pripovidalo, pivalo”.

Što se tiče higijene, nužda se obavljala vani (“svatko iša uokolo”) i nije bilo uređenog zahoda. Umivali su se u *kajinu* svako jutro nakon buđenja i navečer nakon posla. Subotom bi žene donijele ispred kuće više vode, pa bi se

²⁵ U božićno i uskršno vrijeme ispeklo bi se i do 20 takvih *velikih* kruhova koji su mogli stajati po nekoliko dana, *da se ne radi*.

svi muškarci okupali i obrijali. Gotovo svi odrasli muški Jovići su u to vrijeme nosili dugačke brkove. Jedan od *Ivićovih*, otac kazivačice Marije, bio je pomalo neobičan jer je nosio bradu, što u to vrijeme nije bilo uobičajeno.

Kupanje u moru bilo je za mlade uobičajeno. Kupali su se od djetinjstva do starije dobi, no isključivo muškarci. Djevojke i žene bi silazile do mora svega nekoliko puta godišnje kad bi dotjerale stoku na kupanje ili kad bi dolazile ispirati vunu. U takvim prilikama su ulazile u more, no obavezno su bile odjevene. Kazivači smatraju da su se nekada mještani više kupali nego danas. Žene su se otvoreno počele kupati tek pedesetih godina, no očito je da su i prije tog vremena djevojke znale potajno same odlaziti na kupanje. Kazivači tvrde da djevojke iz Jovića nikada nisu u tome sudjelovao već da su to uglavnom bile "Baračice".

3.2 GOSPODARSTVO

Držanje stoke i obrada zemlje bili su u gospodarstvu Banove zadruge podjednako važni.

A) STOČARSTVO I OVČARSTVO

Krupna stoka se izvodila na pašu od proljeća (travanj — svibanj) pa do pred Božić (kraj studenoga). Govorilo se da "nije zdravo na grm gonit... prije nego ozeleni". Krave su na pašu izvodila djeca stara 10 - 15 godina. Stoka se gonila svako jutro, ostavljala se tri - četiri sata, pa se prije podneva vraćala u štalu. Poslijepodne se to ponavljalo. Krave su držali najviše zbog mlijeka, a volove isključivo radi oranja i vuče. Telad su uzgajali ili za klanje ili da bi se "napravili volovi". Tijekom zimskog boravka u štali stoka se hranila sijenom, a konjima se dodavala i zob. Posebno se dobro pazilo na konje koji su vukli *kar*, jer oni su bili gospodarev ponos i morali su uvijek biti dobro uhranjeni.

Ovce su se izvodile na pašu tijekom cijele godine, i nije ih se ničime prihranjivalo, čak niti tijekom zime. Ljeti bi ih se izvodilo prije podne i opet poslije podne kad bi popustila vrućina, a zimi su bile vani po čitave dane. Vrlo rijetko se događalo da bi ovce vani i prenoćile. Ovce su izvodila djeca i to najčešće djevojčice od dvanaestak godina. Čuvajući ovce djevojke su tijekom pašeske mogle "praviti *kalcete*, sebi plesti" tj. pripremale su si *prćiju* za udaju. Ovce su pasle "svuda uokolo" i zemlja za ispašu ovaca smatrala se zajedničkom imovinom sela. Na livade su se ovce puštale tek nakon srpnja kad bi sijeno već bilo pokošeno. Nitko od Jovića nije tijekom ljeta vodio stoku nikamo izvan sela: "Otkad Jovići pamte, nije bilo da su gonili u Velebit, jer bilo je tu pašeske bogovske za ovce." Jedini iz okolice koji su tijekom ljeta odlazili sa stadima "u Velebit" bili su "niki Čolaci, iz Krneze".

Vunu su prerađivali sami, a velik dio su i prodavali. Prerada mliječnih proizvoda bila je isključivo ženski posao. Od mliječnih proizvoda mlijeko se pilo svježije ili se kiselo. Kiselo mlijeko su žene pripremale s janječim ili zečjim želucem, *murom* i također se nije dugo čuvalo. Osim kiselog mlijeka proizvodili su meki i tvrdi sir. Meki sir se jeo svjež ili se spremao u kozje *mišine* s maslinovim uljem. Tvrdi se sir sušio u ostavi, a jeo se tijekom čitave godine. *Maslo* se koristilo prilikom pripreme jela i njime se začinjala palenta.

U veljači i ožujku obično su prodavali janjce, a znali su prodati i kojeg vola. Tim povodom išli su do Zadra na sajam.

Svinje se nisu nikada uzgajale radi prodaje, već ih se držalo samo za klanje u vrijeme Božića. Osim za tov ponekad su znali držati i *neriste*, pa bi im ljudi plaćali za rasplod.

B) POLJODJELSTVO

Na oranicama se najviše sijala pšenica, kukuruz i proso. Proso, koje inače nije bilo jako uobičajeno u ovom kraju, sijalo se tek nakon što bi žito bilo požeto i služilo je samo za prehranu svinjama. Osim proso, za hranu svinjama, uzgajao se i *šilj*, a uz uobičajenu pšenicu sijao se i *pir* koji je služio za prehranu kokošima. *Pir*, *šilj* i proso su predstavljali *ozime* usjeve (“Kad se požanje žito i pšenica, imaš drugu žetvu!”). *Pir* i *šilj* su dosta slabo rađali, no rasli su i na lošijoj zemlji, pa su ih zato rado uzgajali. Zanimljivo je, iako su obje žitarice služile prvenstveno za prehranu svinja i peradi, da su po tradiciji od njih pripremali i kruh iako su imali dosta pšenice. Krste Jović smatra da to dvoje predstavlja “najstariju hranu” koju su Jovići poznavali. Sijala se i zob koja je služila isključivo za hranu konjima.

Od mahunarki sadili su *važol*, *čičvardu* i *grah*²⁶. *Grah* je predstavljao vrlo važnu hranu, i za njega kazivač smatra da je bio “najhranjiviji” od sve hrane. Uzgajalo se vrlo mnogo krumpira (“more se sadilo”) koji je uz *grah* i zelje predstavljao osnovu zimske biljne prehrane.

Prva etapa u godišnjoj obradi zemlje bila je proljetno oranje, pri čemu su Banovi u vrijeme postojanja zadruge već koristili kupovne, željezne plugove. Za oranje su koristili isključivo volove. Uz volove, za oranje su bila potrebna i dva čovjeka: “jedan jači i jedan *klapac*”. Nakon što je zemlja izorana usitnjavali su je brananjem. Brane su izrađivali od drveta koji su dobavljali od Slivničana, a imale su oblik pravokutnika. Brana se opteretila tako da bi na njoj sjedio dječak. Kazivač posebno napominje da za žito i pšenicu zemlju nije trebalo branati.

²⁶ O *važolu* i *grahu* vidjeti bilješku br. 21. *Čičvarda* je naziv za slanutak (*Cicerum arctinum L.*).

Sijanje je obavezno obavljao odrasli muškarac. Iako se ne sjećaju posebnih radnji ili molitava, kazivači pamte da je sijač došavši na njivu, morao skinuti kapu, pomoliti se i sijati gologlav. Ovo se odnosilo samo na prvo sijanje.

Žetva je bila uglavnom ženski posao, no u slučaju velike potrebe nije se radila razlika. Požeto žito skupljalo se ("kupiti seno") u snopove ("voziti snope") i slagalo u *ručce*.²⁷ U razdoblju prije nego što je zemlja pripala zadruzi, žetvi su prisustvovali i *šubaše*, (nadzornici poslani od strane vlasnika zemlje) koji su određivali dio usjeva koji je pripadao vlasnicima. Osim *šubaša* koji su bili birani među Ivićovima (!), kazivač se sjeća da su povremeno znali dolaziti i "niki još glavniji... od tih gazda".

Požeto žito "išlo se vrći" na *guvno*. *Guvno* se nalazilo preko puta glavne *kapije* i bilo je ograđeno niskim kamenim zidićem²⁸. Napravilo se tako da bi se navezla zemlja i zatim bi se konjima utabala, što je povremeno trebalo ponoviti. Žito se vršilo sa četiri konja zavezana za *stožer* ("usidrilo se"). Nakon toga bi žito *vijali* bacajući ga drvenim lopatama.

Vrtovi su se nalazili u blizini kuća i bili su ograđeni zidom. (Prva asocijacija kazivača na spomen riječi vrt jest da su "oni ograđeni bili".) Oko vrta su se brinule gotovo isključivo žene. Uzgajale su najviše zelja, salate, *luka* i *kapule*, *ljutike* ("u Velebitu reslo") i *ripe* (koju su djeca rado čupala i jela kao slatko). Najvažnije je svakako bilo zelje koje se kiselo i koje je tijekom zime uz krumpir i *grah* predstavljalo osnovu prehrane.

C) VINOGRADARSTVO

Uzgoj grožđa i prodaja vina bili su važni izvori prihoda. *Banovi* su proizvodili uglavnom crno vino jer se ono pilo znatno više od bijeloga. Osim prodaje grožđa i vina na veliko, ponekad su tijekom ljeta, kad bi se pročulo da je u okolici ponestalo vina, *Banovi* znali *krčmiti*.²⁹ Tada bi na dvorište iznijeli nekoliko velikih stolova i klupa, otvorili bi podrum (gospodar bi odredio koliko bačvi se može prodati) i tako bi prodavali vino. Najčešće su dolazili ljudi iz Slivnice, pa bi neki kupovali veće količine vina, a neki bi samo došli piti.

Osim vina *Banovi* su pekli i rakiju *komovicu*. Godišnje bi napravili i do petstotinjak litara. Rakiju su dobivali od *dropa*, ostatka koji bi zaostao u bačvama nakon što bi se otočilo vino. Sami nisu nikada stavljali nikakvog bilja u rakiju, no znaju da su u okolici to neki običavali raditi.

²⁷ *Ručac* je naziv za kup od 30 snopova.

²⁸ Danas se *guvno* više ne može vidjeti. Na tome je mjestu kasnije sagrađena zgrada.

²⁹ Izgleda da je ta aktivnost bila ilegalna.

Bačve su uglavnom kupovali od ljudi iz Kastva, koji su svake godine oko Velike Gospe brodom dolazili u Ražanac gdje su prodavali nove bačve ili po okolici popravljali stare. Osim Kastavaca bačve su izrađivali i poneki domaći ljudi, no te su smatrane znatno lošijima. Manje bačve *burle* izrađivali su i Ličani koji su povremeno prolazili kroz Joviće prodajući svoje proizvode. Bačve su bile uglavnom izrađene od jelovine, dok su se hrastove bačve smatrale puno boljima, no bile su i znatno skuplje.

Banovi su povremeno znali uzgojiti i nešto duhana i to uglavnom za prodaju.

D) RIBOLOV

Čini se da je bila *Banova* zamisao da se počnu baviti ribolovom, jer osim *Banovih* nitko se u Jovićima u to vrijeme nije bavio ribolovom. U ribolov su prema potrebi išli gotovo svi muškarci. S vremenom je Krste postao "glavni" za ribolov. On se sjeća da je isprve "glavni" bio stric Ante, koji je znao loviti i s dinamitom, što je kasnije ostala obiteljska tradicija. Krste tvrdi da je u to doba bilo puno više ribe nego danas: "više bi uvatija onda u jednu neg' sad u devet". Jedna od glavnih ribarskih tehnika bila je "loviti na *feral*" što je naziv za noćni ribolov. Na čamcu bi bili dvojica, od kojih bi jedan polako veslao, a drugi bi s ostima stajao na pramcu. Ribolov s obale zvali su *tunja* i bio je uglavnom zabava za djecu. Udice su se vezale na tanku strunu načinjenu od konjskog repa. Takve su strune znala biti dugačka i po dvadesetak metara. Uz sitniju ribu koja se pekla ili kuhala na *brudet*, lovili su i krupniju ribu, uglavnom na *parangal*. Najčešće vrste bile su: *landrovina* (vrsta raže), morski vol (koji je, navodno, znao težiti i do 50 kg), *ugor*, morski pas i *mačka*. Neke vrste su sušili kao bakalar. To su najčešće bile raže i hobotnice koje bi vješali pred kućom da se osuše na vjetru. Najviše su se koristile mreže, *parangali* i vrše. Tijekom zime išli su i na *skoskanje*, ribolov povlačenjem udice. Dok je jedan veslao, dvojica ili trojica bi povlačili udice naglim pokretima. Na ovaj se način posebno lovila lignja i to uglavnom tijekom siječnja i veljače.

E) LOV

Među *Banovima* jedini je Ivan imao dozvolu za lov. U lov se išlo od jeseni do proljeća (studeni — travanj). Obično su u lov išli odrasli muškarci, kojima je lov predstavljao velikim dijelom zabavu koja je donosila i nešto koristi. Mladići bi počeli nositi pušku s dvadesetak godina. *Banovi* su u kući držali tri puške od kojih je jedna bila prijavljena i legalna, dok su dvije držali potajno. Među *Banovima* su najradije u lov išli Ivan, njegov sin Krste i *Banovi* sinovi (što praktički znači — svi odrasli muškarci). Lovili su patke i guske, a najviše

zečeve i jarebice: *poljke i kamenjarke*. Lov je obično počinjao rano u zoru, a završavao bi tako da se stigne na kasni poslijepodnevni ručak. Ono što bi se ulovilo rijetko bi se duže čuvalo. Obično bi, vrativši se iz lova, skuhalo od svega gulaš i sve odmah pojeli.

Svake se godine u proljeće organizirala hajka na lisice i to obično u travnju ili svibnju. Osim lisica u ovom su kraju problem predstavljali i čagljevi, no za njih kazivač tvrdi da su se pojavili tek poslije “partizanskog rata”. Banovi nisu nikada lovili sa zamkama, jer kažu da su zamke koristili jedino oni koji nisu imali puške. Ivanu, koji je jedini imao lovačku dozvolu, nikako nije bilo drago da se upotrebljavaju zamke.

Osim za lov, puške su koristili i za čuvanje ovaca. Iako rijetko, bilo je primjera i da se pucalo na ljude, pogotovo ako bi bili uhvaćeni u krađi. U vezi s ovime, spominje se i običaj da se u slučaju da treba pucati na čovjeka najprije viknulo: “Ko je božji?” i tek tada, ukoliko ne bi bilo odgovora, čovjek bi se prekrizio, podigao pušku i opalio. Tijekom godine pucalo se jedino u doba Božića radi veselja i “za sriću”.

F) PČELE

Za vrijeme postojanja zadruge nisu uzgajali pčele, no poslije raspada neki su ih počeli držati. Tako je kazivač Krste Jović s prijateljem zajednički “uzeo pčele”, svaki po 50 košnica. Od tih 50 košnica dobivali bi i po 400 l meda. Kazivač misli da naziv *košnica* izvorno označava rasklopive i veće košnice ili kupovne primjerke, dok *ulište* označava starije i manje košnice sklepane od dasaka ili pak izdubljeni panj.

G) TRGOVINA I ZARADA

Najveći dio svojih potreba zadruga je mogla sama zadovoljiti, no bilo je i stvari koje su kupovali u trgovinama. Najbliže trgovine bile su u Vinjercu, Ražancu (“držao niki Žagar”) i Zemuniku (“niki Ilija”). Kod njih su kupovali šećer, tjesteninu, rižu (vrlo rijetko), a najviše petrolej, modru galicu, posuđe i robu.

Osim svih navedenih izvora prihoda, treba spomenuti i povremeni odlazak na rad izvan sela. U vrijeme kad ne bi bilo puno poljodjelskih poslova muškarci bi znali na neko vrijeme otići raditi u neki veći grad, najčešće Rijeku. Sve što bi zaradili uzimao bi *Ban*, koji je kod sebe držao blagajnu, te upravljao čitavim gospodarstvom. Krste se sjeća da su mlađi članovi svoju zaradu obavezno predavali *Banu*, dok sa starijima ipak nije uvijek bio takav slučaj.

4. ODNOSI U ZADRUZI

4.1 ULOGA POGLAVARA

Gospodar zadruge, prema viđenju kazivača, redovno je postajao najstariji sin, no ako je on bio loše naravi ili nije imao smisla za upravljanje, događalo bi se da oca naslijedi i netko od mladih sinova. Obično bi otac sam prenio na sina ulogu poglavara, tako da je djelomično on mogao odlučivati o tome tko će ga naslijediti. Kazivači tvrde da se rijetko događalo da "sposobniji" sin preuzima očevu ulogu mimo najstarijeg, no dosta poznatih primjera potvrđuje upravo takvu praksu. Takvu promjenu kazivač Krste opisuje ovako: "Otac ostavlja sinu, najstarijem, ali bude i mladi, ako je sposobniji. Vidi se da bolje znađe voditi računa. Rijetko je to bilo, ali dogodi se... onako, samo po sebi." Ako bi se dogodilo da je domaćin umro dok su djeca još bila mala, a u kući nije bilo odraslog muškarca, mogla je i žena preuzeti ulogu *gospodara*. To je obično bilo samo privremeno dok ne dovede drugog muža ili dok upravljanje ne preuzme *diver*.

Za poglavara se kaže da je "gospodar kuće", jer njegova je uloga da nadgleda sve poslove i svime upravlja: "Did *Ban* je sve drža'!". Za vrijeme radova *gospodar* bi odlazio u polje gledati kako se radi, a sam je često i određivao nekome od ukućana kuda da ode ili što da učini. Na pitanje što je *Ban* radio, kazivač odgovara: "Ma šta bi radija, ima je sinove da mu rade!" Taj se dojam vjerojatno odnosi na doba kad je *Ban* već bio dosta star, jer kazivač više puta spominje situacije u kojima je *Ban* radio u polju zajedno sa ostalima.

Svi odnosi s vlastima, bilo državnima ili crkvenima išli su preko *Bana*. To i nije čudno jer on je neko vrijeme obnašao ulogu *glavara* Ražanca, tako da je bio u stalnom kontaktu s predstavnicima vlasti. Krste, ne bez divljenja, ovako opisuje njihove odnose: "Znaš ti ko ti je bija *Ban*...? Ima je brčine,...ovako...! Vaik je u kući bija, dočekiva goste. Dolazili k njemu *dendari* i popovi. Bila je soba za goste."

Kod njega je stajala *kasa*, kutija s novcem i on je odlučivao o svakoj kupovini ili prodaji. Ipak kazivač izričito naglašava da *gospodar* nikada nije bio vlasnik imovine kojom je upravljao.

Ukoliko bi došlo do neslaganja oko neke od *gospodarevih* odluka tj. ako bi mu se netko suprotstavio, svi bi se muškarci okupili navečer da se zajednički dogovore. Na takve dogovore žene nisu imale pristupa. Na upit o tome kazivač se nasmijao uz primjedbu: "Ma kakvi ženske, 'ko ženske pita!'" Krste tvrdi da se, ako se svi nisu mogli složiti, odustajalo od prvotne zamisli. *Ban* nije nikada nikoga kažnjavao, jer kaže kazivač "Sve se znalo što treba ko radit', nije tribalo kažnjavat'". Ipak potvrđuje da je u drugim *kućama* bilo takvih slučajeva.

4.2 ODNOSI MEĐU ČLANOVIMA ZADRUGE

Iz razgovora s kazivačima dosta je teško odrediti hijerarhijske odnose među ostalim članovima ove zadruge. Ako se spominje bilo kakvo gospodarenje i upravljanje, sve se uvijek odnosi na *Bana*. Što se tiče ostalih članova govori se da su znali svoj posao i nije bilo potrebe za posebnim raspoređivanjem. Kazivačica Marija misli da odnos prema novopridošloj nevjesti nije ni po čemu bio poseban: “Kako druge, ‘nako i ona!’ Inače ona je bila najmlađa *nevista* i posljednja koja se udala u zadrugu.

Također je dosta teško odrediti posebnu ulogu domaćice, jer za *Banovu* ženu Martu pričaju da je bila izuzetno blaga i nenametljiva. Krste za nju kaže: “Dobra žena bila. Ja mislin’ da joj nije bilo para... svaki je falija.” Teško je odrediti i poseban naziv za domaćicu jer je kazivači najčešće spominju jednostavno kao “dida *Bana* ženu”. Ona je radilo zajedno s ostalim ženama i vrlo malo toga je samostalno određivala. Ipak, spominje se da je isključivo ona spravljala sir pri čemu si je za pomoć uzimala neku “sposobniju *nevistu*”. Nakon Martine smrti njezinu je ulogu preuzela strina Marija, “od najstarijeg Banovog sina žena”. Za nju se kaže da je “sirila najviše”.

Od podjela među ženama spominje se i to da su kruh pekle žene koje su imale manju djecu, zbog čega su uvijek ostajale kod kuće. Te su žene osim pečenja kruha imale i obavezu spremanja ručka. Ručak su uvijek pripremale tri žene i to one s najmanjom djecom, dok su ostale išle “u šumu, na vodu... Vani radit’!” Postojala je i uzrečica “Ne daj Bože lita bez diteta!” koju kazivači tumače dvojako. S jedne strane kažu da znači veselje zbog mnoštva djece, a s druge strane da je trudnoća prilika za ženu da ne mora ići raditi u polje. “Kad je nejakom dite mora žena u kući radit’, kojoj je dite starije ide u polje. Samo se nametnulo.”

Što se tiče podjele poslova po spolovima, smatralo se da su ženski poslovi “kuvanje i žetva”, a muški “svi teži poslovi”. Skupljanje drva smatralo se poslom za oboje. Žetva je bila ženski posao, ali kao i za druge stvari Krste kaže da “treba biti *pratik* — ako nije bilo dovoljno ženskih radili su i muški.” Usprkos tome svijest o podjeli između muških i ženskih poslova postoji među mještanima i danas. Jedan mlađi stanovnik Jovića to je ovako objasnio: “Kod nas ti je to uvijek ovako bilo — žena radi u kući i oko nje, a sve dalje, to su muška posla.”

Djeca su počinjala raditi s otprilike 10 godina. Najprije bi s 10 — 12 godina čuvali *tuke*, a zatim ovce i svinje. S 15 — 16 počinjali bi kopati u polju, a za starije od 17 godina smatralo se da mogu raditi sve poslove. Tako je bilo kod *Banovih*, ali u kućama gdje je bilo manje ukućana, djeca bi počinjala raditi

i ranije. Na upit koje je doba u životu najljepše kazivači odgovaraju da je “najlipše doba kad nisi mislio ništa, ono s 15-16.”

Žene su jele svaka sa svojom djecom u kuhinji i jele su iz zdjele, dok su muškarci sjedili za zajedničkim stolom i jeli iz tanjura.

U okolici je bilo uobičajeno da gospodar lomi i dijeli kruh, no kod *Banovih* to nije bio običaj. Kazivači to tumače time što su “imali puno kruva, bilo je dosta za svakoga”. Smatraju da je gospodar morao dijeliti kruh tamo “di je bilo manjka”.

4.3 ODNOS PREMA VANJSKOM SVIJETU

Kakav je bio odnos *Banovih* Jovića prema okolini? Prvo treba primijetiti da su oni bili vrlo ugledna i imućna *zajednica*. Tijekom istraživanja čuo sam o njima neke podatke koje sami članovi zadruge opovrgavaju, a koji svjedoče o tome da su *Banovi* bili doživljavani kao vrlo bogati (priča se da su imali “svoju pekaru” i sl.). Tijekom vremena koje je predmet ovog istraživanja (1910. - 1937.) *Banovi* su se najradije međusobno ženili i udavali s rodnom *Ivićovih*. Od *Banovih* pet sinova čak su trojica oženili djevojke iz *Ivićove kuće*, tako da su, uz Krstinu ženu Mariju u domaćinstvu *Banovih* živjele čak četiri sestre. Marija Jović (*Ivićova*) udala se za Krstu *Banovog* dok je istovremeno njezin brat oženio Krstinu sestru Mariju. Tijekom jedne generacije između ovih dviju *kuća* postojala je velika bliskost. Pripadajući različitim *rodovima* *Banovi* i *Ivićovi* bili su dovoljno udaljeni da bi se mogli bez zapreke međusobno ženiti i udavati. Općenito gledano, Jovići su smatrali da je poželjnije ženiti se i udavati s *rodovima* koji su živjeli zapadno od Jovića (npr. Ljubač, Ražanac), nego s onima s istoka.

Najčešći uobičajeni razlozi putovanja izvan Jovića bili su radi posla, trgovine (kupovanja ili prodavanja na sajmovima) ili odnosa s višim vlastima o kojima je ponešto već bilo rečeno, no kao još jedan od važnih čimbenika “otvorenosti” prema široj okolini čini mi se potreba za liječničkom pomoći. Iako su u slučaju velike potrebe *Banovi* odlazili do liječnika i veterinaru u Zadar, vrlo često su se obraćali i narodnim liječnicima iz okolice. Za namještanje kosti, u okolici je bio poznat Božo Pajić iz Radovina i njemu su se *Banovi* u više navrata obraćali za pomoć. Nešto tajanstveniji bili su *vračari*, prema kojima kazivači imaju djelomično negativan odnos, iako se zna da su bili (i još uvijek su!) vrlo traženi. Spominju se “*vračar* iz Zelengrada”, zatim “*niki Maraš* iz Vrsi”, kao i poznati “*Đuro* iz Bijačeva sela”.

Zatvorenost prema vanjskom svijetu najbolje se osjeća u odnosu prema nekima od drugih stanovnika Ravnih kotara. Tako kazivač kaže: “Što se išlo

dalje u kotare, Bož' sačuvaj. Tamo, ukrasti, ubiti..." Smatralo se (uglavnom je tako i danas) da prema istoku žive sve lošiji ljudi, a pogotovo istočno od puta Posedarje — Zadar. "Kad se išlo u mlinicu u Kotare, k'o da se išlo na robiju ili u rat. Skupilo se više kola da idu zajedno, barem 5-6 ljudi." Za razliku od toga: "kad se išlo prema Ninu, k'o da se ide u raj. To su čisto drugi ljudi bili!" Neka od ozloglašanih mjesta u okolici bili su Galovac, za koji se govorilo "iz Galovca — gdje se krađu ovce" i Vrsi za koje se pričalo da iz njih dolaze svakakve čarolije i praznovjerja. Daleko najozloglašeniji su bili Bukovčani, a za Bukovicu se govori "otuda su bili lupeži koji su ovce krali". Iz Bukovice su, navodno, vrlo često dolazili razbojnici krađi blago. Priča se da su im jednom prilikom tako odveli čak tristotinjak ovaca.

Banovi nisu sebe smatrali *vlanjima*, iako su bili svjesni da ih *boduli* (otočani) tako nazivaju. U vrijeme postojanja zadruge znalo se da osim katolika prema istoku žive i *Rišćani* (što je do 1990. bio jedini naziv za Pravoslavne, tj. Srbe), no kazivači ne znaju po čemu ih se posebno moglo razlikovati, jer ih nigdje u bližoj okolici nije bilo. Kazivač Krste sjeća se da su "*Rišćani* još onda više volili da su Srbi neg' *Rišćani*." Osim naziva *Rišćani* poznat je i naziv *Rkáci* ili *Arkači*, no kazivači kažu da je taj naziv vrlo uvredljiv i da nije bio uobičajen u Jovićima.

Naziv *Bunjevci* poznat je kazivačima koji tvrde da su tako nekada pravoslavci nazivali katolike tj. Hrvate. Poznat im je i znatno uvredljiviji naziv *Šokci*, no ne znaju što znači i vrlo ga nerado spominju. Kažu da se kod njih nije nikada koristio i smatraju ga gotovo psovkom ("ovdi ni bilo, ... ružno bilo").

4.4 VJERSKI I DRUŠTVENI ŽIVOT

Banovi su bili dosta pobožni, što se u ono vrijeme smatralo naprednim (pogotovo u odnosu na neka od okolnih sela u kojima je odnos prema Crkvi bio znatno lošiji).³⁰ Jovići spadaju pod župu Ražanac tako da im je župna crkva *Gospa od Ružarija* bila udaljena preko pet kilometara. Mnogi su *Banovi* nedjeljom rado išli na misu, a pogotovo mladi kojima je to bila prilika da se putem druže i zabavljaju s mladima iz drugih *kuća*. Nakon mise u Ražancu, gdje se gotovo svake nedjelje ispred crkve igralo kolo, obično bi se zadržali neko vrijeme.

Najveći dio religioznosti bio je vezan uz godišnje blagdane. Tijekom godine najveću su važnost imali veliki blagdani: Božić, *Sveta Mandalina*, *Gospa od Luzarija* i Uskrs i razdoblje korizme. O odnosu Božića i Uskrsa

³⁰ Da se ne radi tek o projekciji kazivača ili predrasudi istraživača, pokazali su i rezultati kasnijih istraživanja o vjerovanjima i magijskoj praksi izvršena u Jovićima i okolici 2002. godine.

kazivač kaže: “Božić je bio najbogatiji, još bolji nego Uskrs.” Osim ovih velikih blagdana posebno se slavilo *svetu Mandalinu* (22. 7.), kojoj je posvećena mjesna crkva i koja se smatrala zaštitnicom sela. *Gospa od Luzarija* (7. 10) bila je zaštitnica župe Ražanac tako da se dosta slavila i u Jovićima.

Velika se važnost također pridavala i hodočašćima, osobito na sv. Ivana i Veliku Gospu. *Na zavrit Sv. Ivana Osika* (29. 8.) hodočastilo se do Kapele sv. Ivana “iza Svetog brda” na Velebitu. Na Veliku Gospu (15 .8.) išlo se također na Velebit do Kapele Gospe od Rujna.

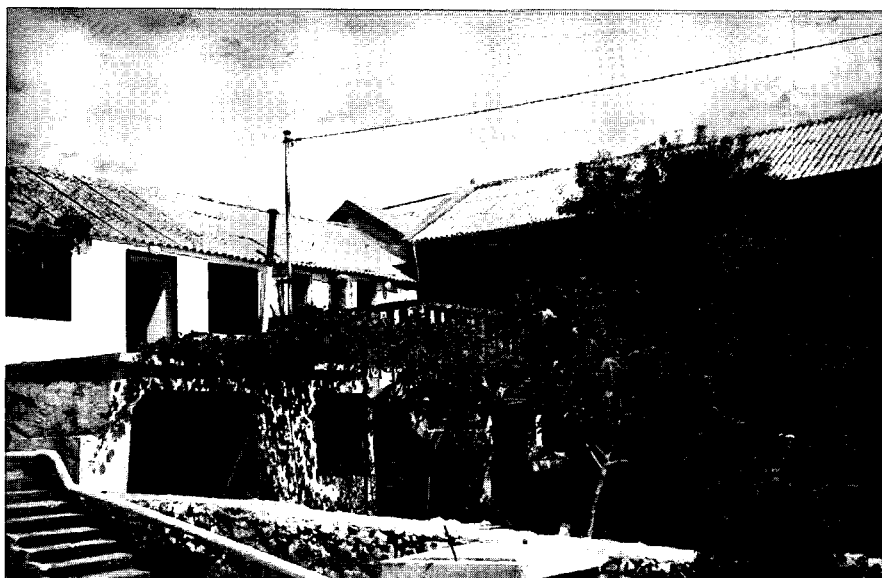
Kao glavar Ražanca, *Ban* je bio u stalnom kontaktu sa župnicima, pa se odnos međusobnog poštovanja zadržao i među njegovim nasljednicima. Što se tiče crkvene hijerarhije Banovi su razlikovali: *popove, fratre* (“koji su bili jako dobri ljudi”) i *bile fratre* (koji su bili “još sposobniji”). Ovi posljednji bi obično tijekom svibnja dolazili u Ražanac propovijedati. Obično bi *pripovidali* osam dana za redom, što je odasvuda privlačilo ljude, pa tako i *Banove* Joviće. “Tu bi čuja, što ne bi znali popovi. Ti bili fratri... znali bi pričati što nisi čuja!” (Kazivač još uvijek dobro pamti nekoliko poučnih prisposoba koje je čuo u djetinjstvu).

Što se tiče pobožnosti unutar obitelji, bio je običaj da se ujutro svatko prekriži i moli *Gospino pozdravljenje* i *Andelu čuvaru*. U podne bi se obavezno prekrižili, a navečer bi majke molile sa svojom djecom. U korizmi i tijekom svibnja, u kući su zajednički molili *ruzar* (kronicu). Osim toga, djeca su, tijekom korizme, u Kapelici *sv. Mandaline* također molila dio *ruzara*, a predvodio je netko od odraslih. Vrlo često bio je to otac kazivačice Marije Jović. Treba spomenuti da, prema tvrdnjama kazivača, u vrijeme postojanja zadruge još nije postojala “muška indiferentnost” prema vjeri. Tako se spominje da su muškarci najčešće vraćajući se s polja skidali kape i putem do kuće molili različite molitve, a najčešće *Gospino pozdravljenje*.

Kolo se igralo najviše oko Božića, i u vrijeme *Gospe od Luzarija* (“prva mlada nedjelja u listopadu”), a za to vrijeme kazivači kažu da je “to bija najveći odmor”. Kolo se igralo na prostoru današnje ceste, ispred ulaza u *donji dvor*. Nisu svirali nikakve instrumente, a pjevale su se pjesme, kako sami kažu “o momcin’, o curan’... o ljubavi!”. Prostor ispred glavne *kapije* općenito je bio središte društvenog života, pa su tu dolazili i mnogi iz udaljenih kuća (kazivači često spominju Tomu Kneževića koji je “vaik bija više u Jovića nego kod sebe”). U toplijim mjesecima rijetko su duže ostajali budni zbog poljskih radova, no ipak, mladi su navečer znali sjediti na klupama ispred ulaza pričajući, pjevajući ili igrajući razne igre. Kazivači se posebno rado sjećaju igranja “na tombole”, koju je netko donio iz grada, a za koju su sami sastavljali različite nagrade poput kakve lijepe ribe ili sl.

*Kazivači Marija Jović (1912.), Krste (1910.) i njegova sestra Marija (1920.).
Snimio T. Vedriš, 2002. godine.*

Nekadašnji "donji dvor" i pogled na Banovu kuću. Snimio T. Vedriš, 2001. godine.

5. ODRŽAVANJE ZADRUGE I DIOBA

5.1 PODJELA ZADRUGE

Do podjele nije došlo iznenada i očito je da je i sam *Ban* bio svjestan toga da će se nakon njegove smrti *kuća* podijeliti. Još tijekom svog života dao je sagraditi neke zgrade (npr. kuću koja će pripasti sinovcu Ivanu i njegovoj obitelji) ili već postojeće preurediti (npr. kuću koju će naslijediti najstariji sin Jadre) tako da bi nakon njegove smrti, a u slučaju podjele svi mogli biti namireni. Kazivač se sjeća da je njegov otac Ivan jednom obećao *Banu*: “Ti si mene odgojia i nećemo se diliti. Dok je tebe, nećemo se diliti.”, što pokazuje kako su oni međusobno o tome razgovarali. Iako su kazivači prije ustvrdili da se zadruga obično dijeli zbog lošeg gospodara, kažu da s njima to nije bio slučaj. Činilo im se da nitko ne može zamijeniti *Bana*, pa je bilo najbolje da se podijele. Kazivač se sjećaju da je najstariji *Banov* sin, Jadre preuzeo ulogu gospodara još za očeva života. To je potrajalo otprilike godinu dana: “*Ban* je poča ležat’ prvo Božića (1936.), još prvo... ali diza’ se. Jadre je vodiya računa. *Ban* je umra po sv. Marku (25. 4.) (1937.). Podililo se iza Mandaline (22. 7.).”

Kao glavni razlog podjele navode to da ih je bilo previše, no spominju se i razlozi kao “umra je *Ban*”, pa čak (iako kazivači to nevoljko spominju) i “valjda su s’ svađali” i dr.

Iako je *Banov* sinovac Ivan prilikom raspodjele trebao znatno bolje proći od ostale braće, on je bio protiv podjele. Krste kaže da je njegovu ocu Ivanu bilo drago živjeti u zajednici i da se on nije htio podijeliti. Prilikom podijele postojala je svijest o tome da Ivanu pripada pola *starine* tj. zemlje koju bi bio dobio njegov otac. Ostaloj bi petorici braće zajedno dopala tek druga polovica *starine*. Usprkos ovome prevladalo je mišljenje da Ivana treba smatrati ravnopravnim s ostalima jer je živio kod *Bana* kao jedan od njegovih sinova.

Za podjelu se kaže da se “na lipo podililo”. Zemlju stečenu tijekom postojanja zadruge nije bilo teško podijeliti, no oko podjele *starine* ipak je došlo do mučne rasprave koja se otegnula osam dana. *Starina* je bila zemlja koju su od staroga *Nikole* bili naslijedili *Ban* i njegov brat *Jerkan*. Kako je *Jerkan* vrlo brzo umro, a imao je samog jednog sina, *Banovim* se sinovima činilo nepravedno da se zemlja dijeli *napolak* između njih pet s jedne strane i *Jerkanovog* sina *Ivana* s druge strane. Ivan se rasrdio, spominjući koliko je on, nakon povratka iz Amerike, zemlje svojom kupovinom bio dodao zajedničkoj imovini. Na kraju je zaprijetio da će otići u *Zadar* “na sud”, pa su se brzo dogovorili. *Starina* je ipak podijeljena na šest dijelova. Novija zemlja, tj. ona koja je bila kupljena za njihovog života podijelila se također na šest, no ne sasvim jednakih dijelova. Gledalo se na to da Ivan dobije nešto bolje dijelove jer je on, nakon povratka iz Amerike sam kupio

velik dio te zemlje. Ivan je uz svoju šestinu tako dobio i “dva polja i najbolju kuću”, jer je “ima vaik više novaca”.

Zemlja se dijelila ždrijebom, a tek kasnije su išli “brojeve napraviti”. Geometri su došli izmjeriti zemlju nakon desetak godina, tek negdje “pred partizanski rat”.

Pokretna imovina se podijelila na šest dijelova. Na taj način podijeljena je i preostala hrana kao i životinje. Kazivačica Marija Jović sjeća se kako su sve “zdile, pinjure i drugo” donijeli na kup i onda su se podijelili dogovarajući se tko će što uzeti.

Nakon podjele nastavili su *Banovi* živjeti jedni uz druge pomažući si međusobno tijekom poljskih radova. Volove i konje su bili podijelili tako da su i dalje bili upućeni jedni na druge, pa su tijekom poljskih radova nastavili raditi gotovo kao da se nisu dijelili. Kazivači se sjećaju da su godine 1937. “na Mandalinu” (22. 7.) posljednji puta svi zajedno ručali i nakon toga su se i praktično podijelili.

Banov sinovac Ivan dobio je kuću izdvojenu iz kompleksa zgrada (onu koja se bila počela graditi ubrzo nakon njegovog povratka iz Amerike) sagrađenu 1930. - 1932. Najstariji *Banov* sin Jadre također je otišao u kuću malo izdvojenu iz starog kompleksa zgrada. Ta je kuća bila sagrađena kao štala još dvadesetih godina, a u kuću je preuređena tijekom 1936. Ostala su braća međusobno podijelila zajednički kompleks kuća.

5.2 RAZLOZI ODRŽAVANJA I DIOBE

A) ODRŽAVANJE

Zadruga *Banovih* Jovića spadala je u svoje vrijeme među najjače *kuće* u okolici, kako po broju članova, tako i po gospodarskoj snazi. Treba primijetiti da su se gotovo sve okolne proširene obitelji te generacije podijelile prije *Banovih* (npr. *Ivićovi* prije 1920, *Šuškovi* prije 1930, kao i *Dujašovi* koji su u vrijeme postojanja *Banove* zadruge već bili podijeljeni). Mislim da je moguće odrediti nekoliko osnovnih razloga zbog kojih se ova zadruga održala nešto dulje od ostalih u okolici:

1) Osoba poglavara

Bilo da se radi o tome da su njegove osobne karakteristike doprinijele ugledu na široj razini, bilo da je taj već postojeći ugled doprinio poštovanju koje su prema njemu imali članovi zadruge, činjenica je da je *Ban* uživao vrlo velik ugled svojih ukućana.

- a) urođene sposobnosti (dobro vođenje poslova, poduzetnost, inovacije)
- b) ugled na široj razini (poznanstva s predstavnicima vlasti, veze na "nadmjesnoj" razini)
- c) ugled među samim članovima zadruge, kao i njihova privrženost

2) Gospodarska snaga zadruge u odnosu na ostale *kuće*

- a) smrću Banovog brata Jerkana i pridruživanjem njegove zemlje i obitelji sačuvan je na okupu velik dio *starine*, gospodarskih zgrada, kao i stočnog fonda
- b) Ivanov boravak u Americi kao snažan čimbenik "obogaćivanja" zadruge
- c) povremeni odlasci odraslih muškaraca na rad u gradove
- d) nitko od Banovih sinova nije stradao u Prvom svj. ratu, niti od španjolske groznice koja je nakon rata uslijedila osiromašivši mnoge *kuće* u okolici

Svijest o vlastitom blagostanju jasno se očituje u riječima Krste Jovića: "Onda je dobro bilo. Ribe k'o blata, kruva kol'ko oš, a vina — moš' plivat'!"

3) Dobri odnosi među članovima zadruge

Na ovo je utjecalo dosta razloga: od teško odredivih osobnih karakteristika članova, pa sve do općeg dobrog materijalnog stanja koje je vjerojatno činilo život ugodnijim i stvaralo manje poticaja za sukobe.

Gospodarska i društvena privlačnost prožimaju se u percepciji *Banovog* kućanstva od strane mnogih njihovih susjeda. Najbolji je primjer za to slučaj nekih Jovića od roda *Dujašovi*h koji su živjeli preko puta *Banova*. Roditelji su, ne imajući muške djece morali kćerima ostaviti imetak. Otac je prije smrti kćerima rekao "nek' idu u *Bana* živit'" jer će im" tamo bolje biti nego u *Dujaša*". Djevojke su zaista odrasle među *Banovima* gdje su bile su smatrane *rodom*, a zemlja i imanje njihovog oca ostalo je nakon njihove udaje u posjedu *Banovi*h. Drugi je zanimljiv primjer slučaj *Banove* žene Marte Katić, koja se za *Bana* udala već kao udovica s dvoje djece. Njezina su djeca doduše ostala živjeti kod očeve obitelji u Starigradu, no nakon nekog vremena Marta je dovela u zadrugu jednu svoju unuku koja je s njima proživjela čitav život do svoje udaje.

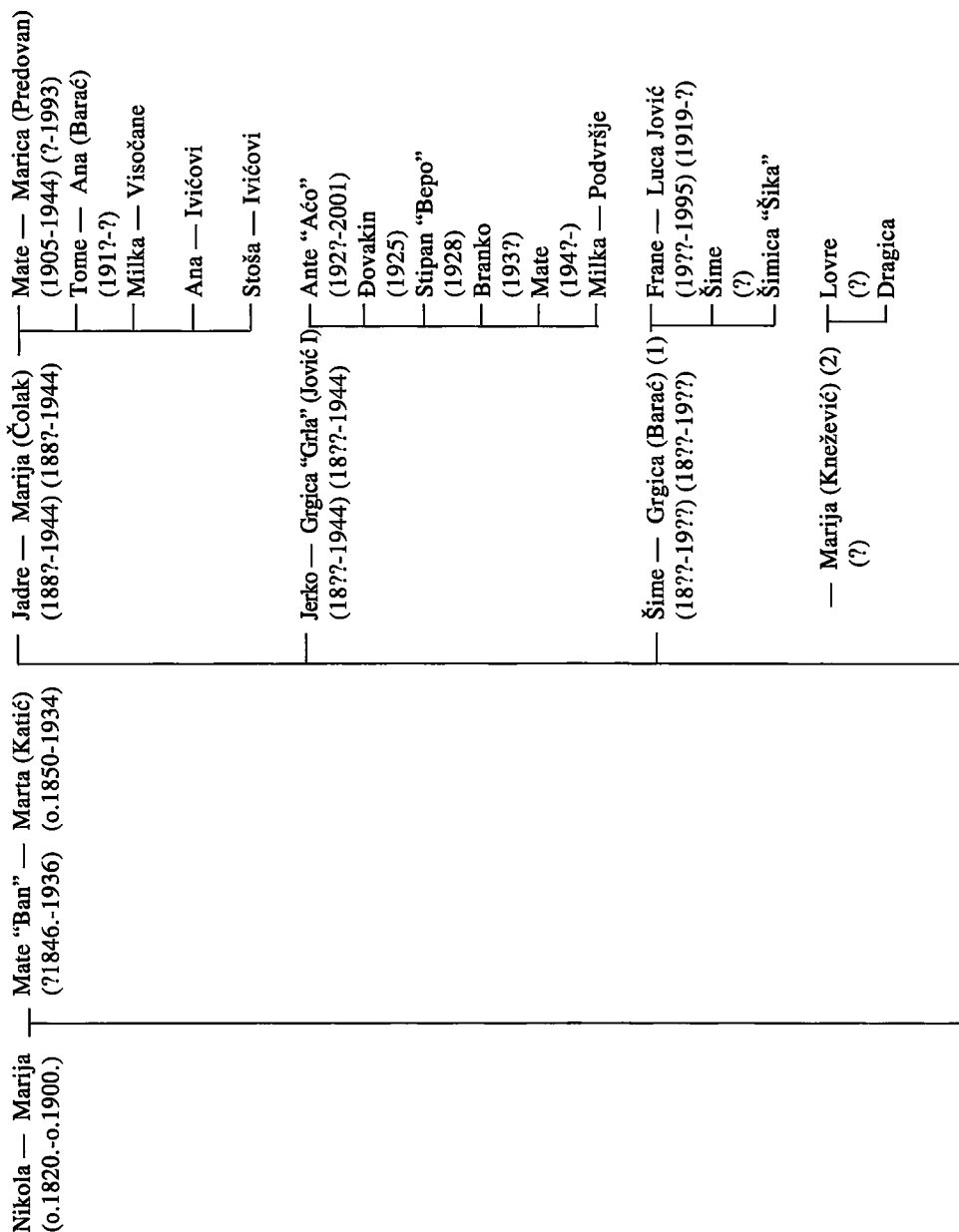
B) DIOBA

Činjenica jest da su, usprkos mišljenju po kojem postoji nasljeđivanje na mjestu poglavara zadruge kao i daljnji život iste zadruge pod novim *gospodarom*, takve pojave na području i u vremenu obuhvaćenom istraživanjem više izuzeci nego pravilo. Statistički gledano početkom 20. st. gotovo sve su se obiteljske zadruge podijelile neposredno nakon smrti *gospodara*. Zadruga *Banovi*h Jovića na neki je način izuzetak i to uglavnom zbog već navedenih razloga.

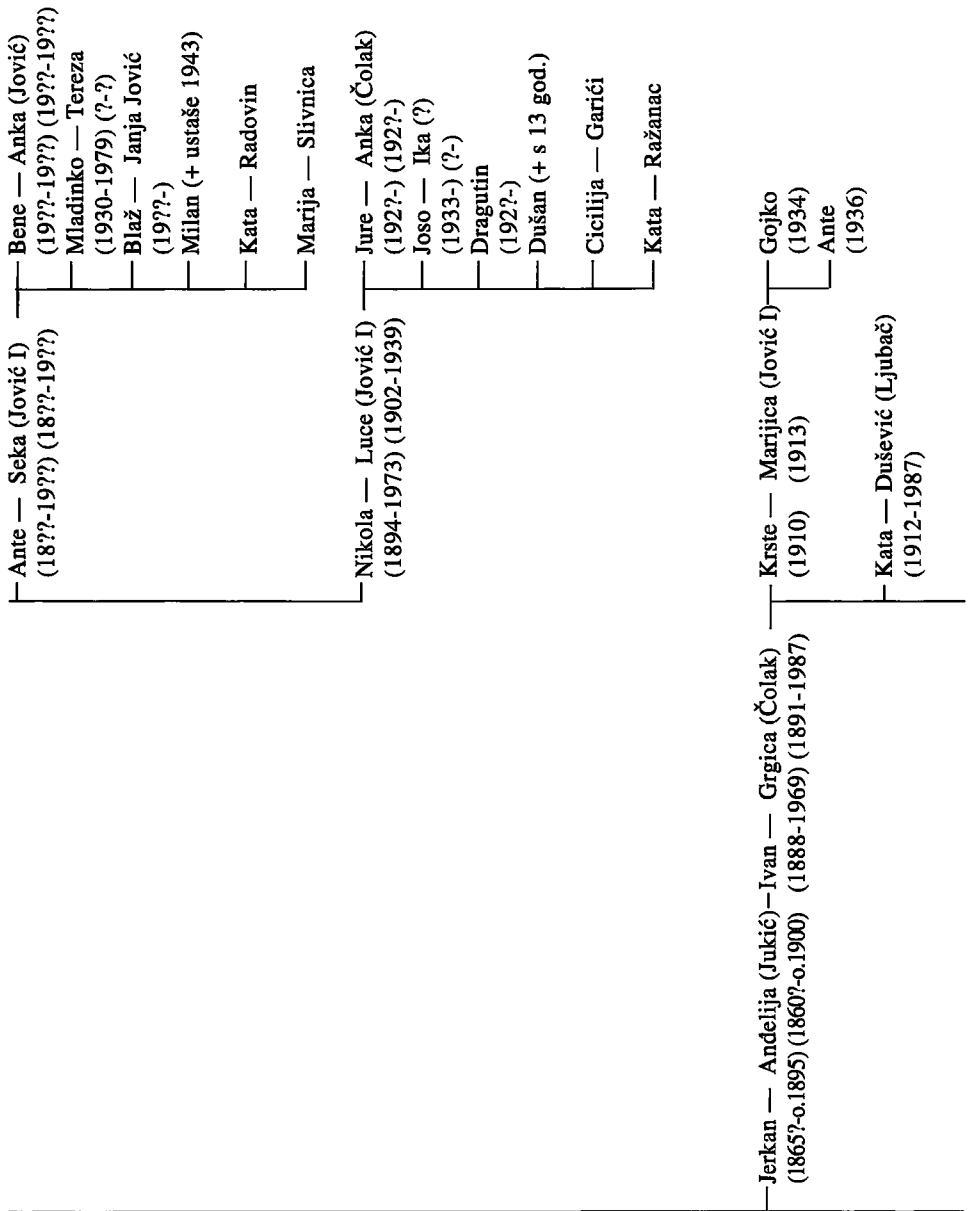
Kad se radi o opstanku pojedine zadruge, čini se da u razmišljanjima kazivača postoji određeno protuslovlje. S jedne strane oni smatraju da je običaj da oca nasljeđuje najstariji sin što smatraju nekom vrstom pravila. S druge strane oni sami ne znaju gotovo niti jedan primjer da se to uistinu dogodilo. Na pitanje što se pričalo, kakve su bile zajednice u “starije doba”, kazivač Krste Jović odgovara: “Prvo (ranije) nisu bile tak’ e zajednice. Banovi, to je ja mislin bila najveća zajednica. Nigdi se nije čulo da su bile tak’ e.” Jasno je da se ovdje ne radi tek o konfuziji u pojmovima kazivača već o problemu koji je u stvarnosti teško riješiti. S jedne strane postoji ideja da oca na mjestu *gospodara* treba naslijediti najstariji sin što se u stvarnosti direktno suprotstavlja tehničkim problemima koje proizlazi iz povećanja broja ukućana kao i dezintegrativnim tendencijama unutar same zadruge.

Nakon *Banove* smrti, čak niti tako gospodarski jaka zadruga nije mogla odoljeti praktičnim razlozima koji su poticali tendencije prema podjeli (velik broj ukućana, porast privatne svojine i dr.). Uz praktične (i možda “objektivne”) razloge, na članove je zasigurno utjecalo i ono što bismo mogli nazvati “duhom vremena”. Naime u bližoj okolici gotovo svi su se već bili “podijelili” i naveliko se pričalo o “modernijem” načinu življenja. Ovdje, doduše, treba primijetiti da želja za osamostaljivanjem nije nužno značila i ekonomski napredak što pokazuju primjeri slabljenja (pa čak i do izumiranja) brojnih *kuća*. Osim u slučajevima podjele, brojne su obitelji u okolici propadale zbog razloga kao što su: nedostatak nasljednika, napuštanja zemlje i sl. Slabljenje i odumiranje pojedinih *kuća* ponegdje je rezultiralo spajanjem više obitelji u zajedničko domaćinstvo. Kazivač navodi primjer Grubana, za koje kaže da su “tako oslabili”, da je na kraju “tamo u (Grubanima) bilo deset *plemena* — u svakoj kući čak po dva!”. Očito je da ovakvo spajanje više *rodova* u “velike *kuće*” predstavlja drugačiji oblik od velikih obiteljskih zadruga no čini se da su i jedan i drugi oblik bili mogući jedino ako su dobro funkcionirali. Kao što je rečeno, jedan od glavnih razloga podjele koje kazivači navode jest to da ih je bilo previše, dok su se slabije obitelji spajale upravo zato jer ih je bilo premalo. Ipak s obzirom na, u mnogim segmentima, tada još tehnološki primitivno gospodarenje, jaka svijest o snazi velikih *kuća* poticala je ovo sastavljanje obitelji kao oblik koji je po svom podrijetlu i uzrocima ipak različit od zadruga poput one *Banovih Jovića*.

RODOSLOVLJE BANOVIIH JOVIĆA³¹

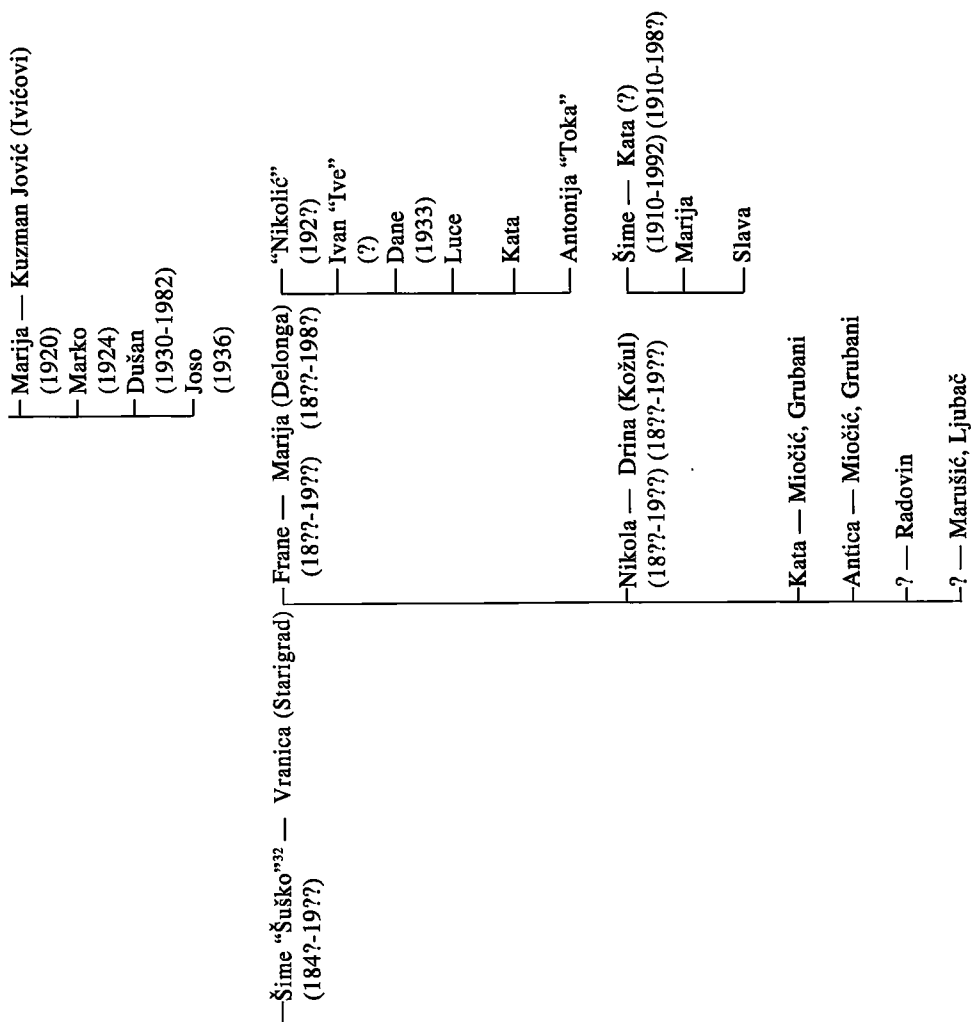

³¹ Rodoslovlje je sastavljeno na temelju podataka prikupljenih na terenu, uvidom u Matice krštenih u Matičnom uredu u Ražancu, kao i na temelju podataka prikupljenih od strane Josipa Jovića iz Rijeke. Osnovni problem kod sastavljanja rodoslovlja jest u tome što kazivači vrlo dobro mogu

rekonstruirati veze i odnose, no slabo poznaju točne datume i godine. Drugi problem predstavlja razdijeljenost Matica krštenih. Naime, dio knjiga nalazi se kod župnika u Ražancu (1945.), dio u Matičnom uredu u Ražancu (1900.-1945.), a dio (sve starije od 1900.) u Državnom arhivu u Zadru.

³² Šime je bio najstariji od trojice braće, no s obzirom na to da je njegova obitelj živjela odvojeno od *Banovih* stavio sam ga, radi preglednosti, na posljednje mjesto.

LITERATURA

- BARBARIĆ, Anamarija [et al.] (1992): *Seljacke obiteljske zadruga: izvorna grada za 19. i 20. st.* Sv. 2, Otvoreno sveučilište, Zagreb.
- BIANCHI, Carlo Federico (1877): *Zara Christiana*. Vol. II, Zara, Tipografia Woditczka.
- DUŠEVIĆ, Darko (1998): *Dio vjerske povijesti župe Ražanac: Prilog poznavanju prošlosti Ražanca*. Župni ured Ražanac, Ražanac.
- JELIĆ, Roman (1974): Selo Čakavci i knezovi Markovići od roda Šubića. U: *Radovi Centra JAZU u Zadru*, sv. 21:147-155, Zadar.
- RASOL, don Vinko (1928): *Zemljišna Posjedna knjiga Crkvinarstva Župne Crkve Gospe Ružarice u Ražancu*. Rkp., biljeg s upisanom 1928. godinom, (vlasništvo Župnog ureda u Ražancu).
- RIHTMAN - AUGUŠTIN, Dunja (1984): *Struktura tradicijskog mišljenja*. Školska knjiga, Zagreb.

BANOVI JOVIĆI (1910-1937).

THE DESCRIPTION OF THE RURAL EXTENDED FAMILY (*ZADRUGA*) IN THE REGION OF RAVNI KOTARI

Summary

This description of an extended family called *zadruga*, of relatively late date, presents the results of field work in the village of Jovii in the Dalmatian hinterland near Zadar, conducted between the years of 2000 and 2003. The results achieved by the use of interviews collected memories of the oldest living inhabitants, reconstructing the structure, function, and every day life of a family *zadruga* (called *Banovi* after the *pater familias* called *Ban*) between the years of 1910 and 1937. This large family which numbered as many as 54 members at the time of their division in 1937, presents a rather late example of once very common form of family amongst the Southern Slavs. Giving some historical notions about the settlement of the Jovii clan in their present-day settlement, the author aims to reconstruct the everyday life of the family in the period when most of the families in the region had already divided. Description, statistical facts concerning house economy, and insights into the interpersonal relations amongst the members of *zadruga* and the outer world, comprise the central part of the text. Being the descendants of the pastoral populations that settled in this region during the 17th century, the Jovii depended equally on sheep breeding and agriculture till the end of the 19th century. Through constant contacts with the

outer world, the head of the family introduced many technical innovations during the 1910s. Alongside traditional occupations, the *Banovi* started to fish, sell wine and do the seasonal work. The money earned during one members' stay in the USA contributed toward a large number of their possessions. This research, based on oral accounts by the informants and scarcely backed up by written documents, gives an overall picture and basic facts concerning this particular family. Admitting that the results of the research present no more than crude data, and having no pretensions to analyse them to a deeper extent, the author underlines a good material starting point, preservation of manpower during the First World War and Spanish fever, the importance of the strong personality of the head of the family, and good human relations as the most important reasons for the long survival of this archaic form of family life. Author concludes that the major causes for the division were the growing numbers of the members, centripetal tensions caused by the growth of private property, and (not just on the symbolic level) the death of *Ban*, the head of the *zadruga*, in 1936.